

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sofia Andersson

**Djurförsök och lagen (1944:219) om
djurskydd: en kontextualisering och analys**
En rättshistorisk undersökning av införandet av
djurförsöksbestämmelser i svensk rätt

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin för examen: Period 1 VT 2017

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Avgränsningar	7
1.4 Metod	9
1.5 Material och forskningsläge	13
1.6 Disposition	17
2 SVENSK DJURSKYDDSLAGSTIFTNING	19
2.1 Djurskyddslagstiftning	19
2.2 Lidande: oundvikligt, nödvändigt och onödigt	22
2.3 Djurförsöksbestämmelser	23
2.3.1 Försöksdjur och djurförsök	24
2.3.2 Förutsättningar	25
2.3.3 Tillstånd	26
2.3.4 Etisk godkännande	27
3 EN RÄTTSLIG KONTEXTUALISERING AV DJURFÖRSÖKSBESTÄMMELSER I SVENSK RÄTT	30
3.1 Svensk rättsutveckling 1857 – 1944	30
3.1.1 Romantiken och rättsvetenskapen: den historiska skolan och en upplysningens motreaktion	32
3.1.2 De politiska ideologiernas framväxt och påverkan	35
3.1.3 1900-talet, välfärdsstaten och sociallagstiftningen	37
3.2 Vivisektionen och läkarvetenskapens framväxt	39
3.3 Djurskyddet, föreningarna och de utvalda djuren	43
3.4 Behovet av lagstiftning	47
3.4.1 1857 års Kungliga Förordning	48

3.4.2	Vivisektionsdebatten, motionärerna och lagstiftningen	50
3.5	Djurförsökens rättsliga reglering	53
3.5.1	1938 års betänkande (SOU 1938:36)	54
3.5.2	1944 års proposition	55
3.5.3	1944 års djurskyddslag	57
3.6	Sammanfattning	58
4	ANALYS: SYNEN PÅ DJUR I LAGSTIFTNINGEN OCH I DEN RÄTTSLIGA DEBATTEN	60
4.1	Djuren och djurskyddets arthierarki	60
4.2	Lidandet och allmännyttan	64
4.3	Svensk självbild	68
5	AVSLUTANDE SYNPUNKTER	73
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	77

Summary

The scientific use of animals is a complex question, in itself and in law. In this essay the rules regarding animal experimentation are studied through the lens of the legislator's arguments as well as the historical context in which these rules first came about. Thus, this essay situates the Animal Protection Act of 1944 in its historical context, as well as analyzing the arguments on the use of animals for scientific purposes predating the Animal Protection Act of 1944. The following questions are at the core of the essay, 1. Which factors can be identified as contributing to bringing about the Animal Protection Act of 1944?, and 2. Regarding the rules on animal experimentation, which arguments were put forward by the legislator in the preparatory materials that preceded the rules?

By 1944 the debate on whether animal experimentation should be regulated by law or not, had been an ongoing one in the Swedish Riksdag. From the first ban on animal abuse in 1857, the question had been on the political agenda. In this essay, by studying the historical context of the Animal Protection Act of 1944, several factors are identified as essential in the development of the rules on animal experimentation, among which are the great societal changes of the late 1800s and the early 1900s, the paradigm of the natural sciences, and the increased use of law as an instrument for social welfare in the development of the welfare state.

It is my belief that through studying the legal debate surrounding the rules on animal experimentation from a perspective of legal history, insight can be won regarding the debate on animal experimentation rules of today. This essay does not give an answer to how animal experimentation should be regulated, nor if animal experimentation is a practice that should be allowed or not. This is not the purpose of the essay. It is instead my hope that this will be read as a nuanced account of how the rules of animal experimentation came about in Swedish law.

Sammanfattning

Användandet av djur för vetenskapliga ändamål är en komplex fråga, i sig och i en rättslig kontext. Med 1944 års djurskyddslag införs de första djurförsöksbestämmelserna i svensk rätt. Debatten om djurförsökens reglering hade då under lång tid varit föremål för ett flertal motioner i den svenska riksdagen, utan att resultera i någon lagstiftning. Genom att försöka kontextualisera bestämmelserna söker jag svar på frågan vilka faktorer i den rättsliga utvecklingen som kan bidragit till tidpunkten för införandet av djurförsöksregler.

Arbetet syftar till att undersöka dessa djurförsöksbestämmelser i ett rättshistoriskt perspektiv. Så görs genom en kontextualisering och ett undersökande av bidragande faktorer i den svenska rättsutvecklingen under perioden 1857–1944. Vidare görs en analys av de argument som framfördes i förarbetena till 1944 års djurskyddslag. Bestämmelserna kommer till i en tid av urbanisering, sekularisering, modernisering och industrialisering. Den svenska djurskyddslagstiftningen och debatten som föregått den, är samtida med de mycket omfattande samhällsförändringar som skedde under 1800-talets senare hälft och fram till 1944. Tillsammans med samhällets förändring, identifieras naturvetenskapens paradig, läkarvetenskapens framväxt och förskjutningen liberal rättsstat till välfärdsstat varit bidragande faktorer till införandet av djurförsöksreglerna 1944.

Det är min övertygelse att insikt till dagens debatt om djurförsök och rätten kan nås genom studiet av den rättsliga debatt som föregick bestämmelserna om djurförsök. Uppsatsen ger inte svar på hur djurförsök ska regleras, inte heller om djurförsök är en praktik som ska tillåtas eller inte. Det är inte uppsatsens syfte att besvara sådana frågor. Det är istället min förhoppning att uppsatsen läses som en nyanserad och intresseväckande rekonstruktion av hur reglerna om djurförsök kom att instiftas i svensk rätt.

Förord

Tack till min handledare Elsa Trolle Önnerfors för all hjälp under arbetets gång.

Sofia Andersson,
Lund, 2017.

Förkortningar

1944 års djurskyddslag	Lagen (1944:219) om djurskydd
1944 års kungörelse	Kungl. Maj:ts kungörelse med vissa bestämmelser om användning av djur för vetenskapligt ändamål m.m. (1944:771)
AK	Andra kammaren
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Djurförsöksdirektivet	Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/63/EU av den 22 september om skydd av djur som använd för vetenskapliga ändamål
Djurskyddslagen	Djurskyddslag (1988:534)
Djurskyddsförordningen	Djurskyddsförordning (1988:539)
FLU	Första lagutskottets utlåtande
FK	Första kammaren
Prop.	Proposition
Slaktlagen	Lagen (1937:313) angående slakt av husdjur
SOU	Statens offentliga utredningar
SJFVS	Statens Jordbruksverks författnings-samling
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I och med lag (1944:219) om djurskydd¹ infördes de första djurförsöksbestämmelserna i svensk rätt. De medförde att praktiken underställdes viss reglering, men framför allt innebar de ett införande av den avvägning som fortsatt gäller: djurets lidande mot försökets nödvändighet. I frågan om djurförsök, ställs djurs värde och människans särställning på sin spets.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att undersöka djurförsöksbestämmelser och deras införande i svensk rätt. När arbetet med den här uppsatsen tog sin början hade jag en föreställning om att diskussionen om djurförsök var ständigt pågående, ständigt stillastående. Utifrån föreställningen väcktes idén att undersöka införandet av bestämmelser som reglerar djurförsök i svensk rätt. Jag var intresserad av att veta mer om de argument som framfördes då, men också om tiden i vilken de framfördes. Mitt mål är att kontextualisera införandet av djurförsöksbestämmelser i svensk rätt. Uppsatsen syftar således till att belysa hur praktiken djurförsök kom att bli föremål för rättslig reglering. Vidare syftar undersökningen till att belysa den rättsliga kontexten, genom att redogöra för en svensk rättsutveckling under perioden 1857 till 1944 i syfte att illustrera tidpunktens betydelse för bestämmelsernas införande. Syftet med arbetet är att undersöka djurförsöksbestämmelser i ett rättshistoriskt perspektiv, med fokus på lagstiftarens argumentation.

Trots att gällande djurskyddslag (1988:534)² ersatte 1944 års djurskyddslag 1988, ställs till stor del samma frågor gällande djurförsök, oavsett tidpunkt. Problematiken, som med rättsliga medel söker sin lösning kan således sägas

¹ Lagen (1944:219) om djurskydd refereras härnäst till som 1944 års djurskyddslag.

² Djurskyddslag (1988:534) refereras härnäst till som djurskyddslagen.

vara densamma år 1880, 1944, 1988 eller 2017. Legitimeringen av användandet av djurförsök och att praktiken ska undergå rättslig reglering har sitt ursprung i dessa första förarbeten från 1938 och 1944. Utöver avvägningen, har även praktiken djurförsök medfört att lagstiftaren ställts inför andra frågor, av organisatorisk och administrativ karaktär, såsom de djurförsöksetiska nämndernas sammansättning, hur stor representationen av lekmannaintresset kontra forskarintresset ska vara i nämnderna, processen att ansöka om tillstånd respektive etiskt godkännande. Gränsdragningar har också avkrävts lagstiftaren: vilka djur ska omfattas, vilken sorts djuranvändning ska anses vara djurförsök och vilken annan djuranvändning ska falla utanför en sådan definition?

Jag vill med detta arbete undersöka införandet av de första djurförsöksbestämmelserna. Efter uppsatsens syfte ställs följande frågor till materialet:

- Vilka faktorer kan identifieras som bidragande till instiftandet av 1944 års djurskyddslag med tillhörande djurförsöksbestämmelser?
- Vilken argumentation föregick djurförsöksbestämmelsernas införande?

För att besvara dessa problemställningar försöker jag att kontextualisera införandet av 1944 års djurskyddslag som innehöll de första djurförsöksbestämmelserna. Att kontextualisera är ett, kanske kan vi kalla det för rättshistoriskt grepp, som syftar till att se rättens ändringar och utveckling i sin samhällseliga kontext. Göran Inger (1917–2006), professor i rättshistoria, skrev följande om beskrivande av rättsutvecklingen i sin samhällseliga, politiska och kulturella kontext:

Man kan icke skildra eller förstå den svenska rättens utveckling, om man icke känner till det svenska samhällets politiska, ekonomiska och kulturella utveckling under århundradenas lopp samt de ideologiska strömningar, som påverkat tänkandet under de skilda tidsskeendena.³

Med syfte att uppfylla detta krav ägnas delar av denna uppsats till att övergripande beskriva rättens utveckling från 1857 års kungliga förordning om förbud mot misshandel av egna eller andras kreatur till 1944 års

³ Inger, Göran *Svensk rättshistoria*, Malmö, 2011, s. 9.

djurskyddslag. Det innebär en resa genom både filosofiska strömningar, politiska ideologier, teknisk och medicinsk utveckling, men också den rättshistoriska forskning som gjorts om denna tidsperiod, från det sena 1800-talet till 1900-talets mitt. Det är ett sökande i den svenska politiska historien, som i den här uppsatsen tar sig uttryck i form av riksdagsmotioner som handlar om djurförsök och djurskydd, och, under ytan, så mycket mer.

Jag hoppas med detta arbete att sammanföra forskning som gjorts från andra discipliner än den rättsvetenskapliga – från historia, idéhistoria, vetenskapsetik och statsvetenskap – med rättshistorisk forskning för att i en rättens kontext kunna analysera och hitta förklaringsmodeller till 1944 års djurskyddslag.

Jag vill här kort anknyta till docent i vetenskapsteori Birgitta Forsmans påpekande att diskussionen om djurförsök och dess användning genomsyras av föreställningen ”att denna fråga bara kan diskuteras i absoluta termer.”⁴ Forsman menar att frågan är för komplicerad för att ”helt fyrkantigt besvaras med antingen ett okvalificerat ja eller ett blankt nej.”⁵ Det är min förhoppning att denna uppsats bidrar, i alla fall något, till en nyanserad diskussion om djurförsök och den lagstiftning som reglerar dem.

1.3 Avgränsningar

Diskussionen om vivisektion,⁶ djurförsök eller djuranvändning för vetenskapliga ändamål är ungefär samtida med diskussionen om förbud mot misshandel av djur. Debatten som omgärdade djurförsöken kan sägas löpa parallellt med diskussionerna om och utvecklingen av djurplågeristadgandet.

⁴ Forsman, *Forskningsetik: en introduktion*, Lund, 1997, s. 53.

⁵ Forsman, 1997, s. 54.

⁶ Ordet vivisektion kommer från latinets *vivius* och *secare*, vilka i svensk översättning innebär levande och skära. Ordets betydelse har kommit att avse experiment på levande djur och används generellt som en synonym till djurförsök. Alexius Borgström, Katarina, *Djuren, läkarna och lagen: en rättslig studie om djurförsöksetik*, Uppsala, 2009, s. 18; Dirke, Karin, *De värlösas vänner: den svenska djurskydds rörelsen 1875–1920*, Stockholm, 2000, s. 214; Forsman, Birgitta, *Djurförsök: forskningsetik, politik, epistemologi: en vetenskapsteoretisk contextualisering*, Stockholm, 1992, s. 22.

Djurplågeristadgandet är inte fokus för detta arbete, men utgör således oundvikligen en referenspunkt för förståelsen av djurförsöksbestämmelser och rättens djursyn. Straffläggandet av djurplågeri innebär kriminalisering av viss behandling av djur som *inte anses* acceptabel då den medför skada och lidande för djuret. Reglering av djurförsök innebär behandling av djur som *anses* acceptabel även om den medför lidande för djuret. Brottet djurplågeri och dess utveckling berörs i den mån som det är relevant i förhållande till djurförsök, och är inte en självständig, men inte desto mindre en oundviklig, del av undersökningen. Det är svårt att förstå djurförsök i svensk rätt utan att beröra djurplågeri.

Med djurskyddslagstiftning menar jag generellt djurskyddslagen, med tillhörande djurskyddsförordning samt djurplågeristadgandet i 16 kap. 13 § brottsbalken (1962:700).⁷ Djurförsöksbestämmelserna har sedan införandet varit en del av djurskyddslagstiftningen, och placerats tillsammans med andra djurskyddsbestämmelser vars syfte är att värna om djurs behandling. En studie av djurförsöksbestämmelser blir således också till viss del en studie av djurskyddslagstiftning.

Att göra vissa avgränsningar är oundvikligt. Under arbetets gång har flera intressanta frågor och ingångar till materialet framkommit men som faller utanför ramen för just detta arbete. Exempelvis hade en renodlat komparativ studie kunnat genomföras, med syfte att utreda varför den svenska djurskyddslagstiftningen kom till efter de övriga nordiska länderna; eller, annorlunda formulerat, varför fick inte Sverige en djurskyddslag när Danmark eller Norge fick det? I uppsatsen berörs de övriga nordiska ländernas djurskyddslagstiftning mycket kort.

Den avgränsning i tid som gjorts kan sägas vara en fokusering på åren innan 1944 års djurskyddslag, med utvecklingslinjer som dras både bakåt och

⁷ Brottsbalk (1962:700) refereras härnäst till som BrB; Jmf Alexius Borgströms diskussion om djurskyddslagstiftning och användning av begreppet, Alexius Borgström, 2009, s. 17.

framåt från denna tidpunkt. Perioden för undersökningen kan således sägas vara 1857–1944 och utgår från de första större genombrotten av djurskyddet i svensk rätt, 1957 års Kungliga Förordning och 1944 års djurskyddslagstiftning.

Arbetet syftar inte till att ge en redogörelse av de praktiska aspekterna av djurförsök, inte heller någon närmare beskrivning av inom vilka discipliner som metoden används. Istället konstateras att djurförsök är en metod som används för att nå kunskap inom ett flertal olika områden.⁸ Diskussionen som avser användningen av genetiskt modifierade djur berörs inte särskilt, även om det kan sägas att just den diskussionen ställer ytterligare svåra etiska frågor gällande människans användning av djur, och vetenskapens anspråk.⁹

De djurförsöksetiska nämndernas beslut och arbete är inte föremål för undersökningen. Då syftet med arbetet är att undersöka djurförsöksbestämmelser i ett rättshistoriskt perspektiv, samt fokus på lagstiftarens argumentation, faller nämndernas beslutsverksamhet utanför ramen för uppsatsen.¹⁰

1.4 Metod

Detta metodavsnitt inleds med en generell metoddiskussion om rättsdogmatisk metod, rättshistoriskt perspektiv i förhållande till historisk forskning och historieskrivning, för att sedan gå vidare till en redogörelse av arbetets metodiska överväganden.

⁸ Jmf Birgitta Forsman som i sin doktorsavhandling skriver följande om att studera aspekter av djurförsök som inte avser den praktiska metoden: ”Det är inte djurförsök, som konkreta entiteter, som är mitt studieobjekt; det är hur vissa faktorer hos djurförsök bidrar till en debatt om vetenskapens ställning och gränser för dess frihet.” Forsman, 1992, s. 17.

⁹ Diskussion om vetenskapens kunskapsanspråk som redogörs för nedan var ett av de ansedda hoten i 1880-talets vivisektionsdebatt, återkommer här gällande genteknik. Praktiken diskuteras i SOU 2003:107, s. 159 f. Där belyses att motståndarna till användandet av genteknik på djur ofta argumenterar för praktikens onaturlighet, att det ”strider mot naturens ordning av förändra djurs arvs massa eller att kлона djur”, att det är ett sätt att ”leka Gud” eller ”uttryck för människans övermod” (SOU 2003:107, s. 160). Dessa argument är mycket lika de argument som framfördes av antivivisektionisterna under 1800-talet senare hälft.

¹⁰ Alexius Borgström har genomfört en empirisk studie av de djurförsöksetiska nämndernas tillämpning av djurförsöksbestämmelserna. Se avsnitt 1.5 Material och forskningsläge nedan.

Den rättsdogmatiska metoden är i grunden en problemlösande metod som syftar till att ge svar på frågan ”vad är gällande rätt?”. Den rättsdogmatiska analysen, menar Jan Kleineman professor i civilrätt, ”handlar om att analysera de olika elementen i rättskällevärdet så att slutresultatet får antas spegla innehållet i gällande rätt”.¹¹ Den rättsdogmatiska metodens material väljs enligt rättskällevärdet, av vilken följer att lagstiftning, praxis, förarbeten och doktrin (generellt) anses utgöra ”accepterade rättskällor”.¹² Gällande rättshistorisk forskning kan perspektivet på rättskällevärdet behöva breddas. Som Claes Peterson, professor i rättshistoria, poängterar fyller en hierarkisk rättskällevärdet föga sin funktion i forskning som söker att undersöka en rättsutveckling i ett historiskt perspektiv. Peterson menar att rättskällorna istället för att konkurrera, får representera olika delar; de ”lämnar sitt särskilda bidrag till rättsbildningen”.¹³

Vad kan då sägas om förhållandet mellan rättshistoria och rättsdogmatisk metod? Kjell Å Modéer, professor emeritus i rättshistoria vid Lunds universitet, menar att ett fastställande av gällande rätt är till viss del ett sökande i historien. Modéer beskriver således rätten som innehavande en konserverande funktion.¹⁴ Minna Gräns, professor i allmän rättslära, beskriver rättshistoria som ett studie av ”rättens historiska utveckling som en integrerad del av samhällets historiska utveckling.”¹⁵ Per Ole Träskman, professor emeritus i straffrätt, har beskrivit det rättshistoriska ämnets främsta roll i förhållande till straffrätten, vara ”att ge perspektiv och att problematisera.”¹⁶ Det rättshistoriska ämnet kan således ge viktig

¹¹ Kleineman, Jan: ”Rättsdogmatisk metod”. I: *Juridisk metodlära* (red. Fredric Korling & Mauro Zamboni), Lund, 2013, s. 26.

¹² Kleineman, 2013, s. 29

¹³ Peterson, Claes ”»Genom rättshistorien, utöver rättshistorien.» Ett inlägg om rättshistorieämnet uppgift i juristutbildningen”. I: *Rättshistoria i förändring: Olinska stiftelsen 50 år: ett internationellt symposium 19-21 november 1997* (red. Kjell Å. Modéer), Stockholm, 2002, s. 58.

¹⁴ Modéer, Kjell Å., *Juristernas nära förflutna: rättskulturer i förändring*, Stockholm, 2009, s. 29.

¹⁵ Gräns, Minna, ”Användningen av andra vetenskaper”. I: *Juridisk metodlära* (red. Fredric Korling & Mauro Zamboni), Lund, 2013, s. 425.

¹⁶ Träskman, Per Ole, ”Vad kan vi återbruka i kriminalvetenskaperna av svunna tiders straffrätt? En granskning av den rättshistoriska forskningen och den moderna

information om rättssystemet och rättsområden, som ett rent internperspektiv, eventuellt, missar.¹⁷

Minna Gräns beskriver rättshistoria, tillsammans med rättsfilosofi och rättssociologi, som underdiscipliner till rättsvetenskapen, ”vilka forskningsfrågor och forskningsmetoder skiljer sig från rättsdogmatikens.”¹⁸ Inom underdisciplinerna, menar Gräns, finns en annan tradition av att blicka bortom rättsvetenskapen för inspiration och kunskap; andra frågor ställs och andra sätt används för att besvara dem.¹⁹ Gräns identifierar att sådan utblick, att se till andra vetenskaper för kunskap, förståelse, förklaringar och perspektiv, innebär ett synsätt på rätten som ”ett öppet, dynamiskt och flexibelt fenomen.”²⁰

Gräns har identifierat och kategoriserat följande ”metodologiska grundformer” med vilka rättsvetenskaplig forskning har kommit att röra sig utanför de, relativt strängt tilltagna, ramarna för den rättsdogmatiska metoden: ”1) multidisciplinär, 2) interdisciplinär, 3) transdisciplinär och 4) tvärdisciplinär forskning.”²¹ Mitt arbete består i att undersöka djurförsöksbestämmelser. Det skulle förmodligen kunna studeras även utan att beakta annan forskning, men det är min uppfattning genom att uppsatsen berikas av att jag tillgodoser mig kunskap skapad av andra discipliner än den rättsvetenskapliga. Jag identifierar att jag främst använder mig av andra vetenskaper på ett sätt som ligger närmast Gräns fjärde kategori, den

kriminalvetenskapen”. I: *Rättshistoria i förändring: Olinska stiftelsen 50 år: ett internationellt symposium 19-21 november 1997* (red. Kjell Å. Modéer), Stockholm, 2002, s. 101.

¹⁷ Jmf Lena Olsens diskussion om internt och extern perspektiv inom rättsvetenskapen i artikeln ”Rättsvetenskapliga perspektiv”. Olsen beskriver det historiska perspektivet som det externa perspektiv som används under längst tid inom rättsvetenskapen. Olsen, Lena, ”Rättsvetenskapliga perspektiv”, SvJT 2004, s. 109.

¹⁸ Gräns, 2013, s. 421.

¹⁹ Gräns, 2013, s. 421.

²⁰ Gräns, 2013, s. 430.

²¹ Gräns, 2013, s. 427–429.

tvärdisciplinära forskningen.²² Vilket material som används från andra vetenskapliga discipliner redogörs för nedan under materialavsnittet.

Den rekonstruktion som historieskrivning innebär är på inget vis en enkel sak. Likt hemmablindheten för det egna rättssystemets premisser²³, kan den egna tidsliga kontexten ge en annan, men kanske liknande, hemmablindhet. Birgitta Forsman beskriver hur historieskrivning kan bli ohistorisk genom att dåtiden framställs som ”ett kuriosakabinett av felaktigheter” och poängterar att det historiska måste förstås utifrån sina egna premisser.²⁴ Anders Florén (1959–2001) som var professor i historia vid Uppsala universitet, och Stellan Dahlgren, docent och universitetslektor i historia vid Uppsala universitet, har beskrivit historikernas roll och arbetssätt som ett letande i den information som historien lämnat. Av materialet, skärvorna av *då*, kan en rekonstruktion göras, men det är viktigt att veta vad spåren kan, och inte kan svara på, vilka luckor de lämnar i rekonstruktionen. För att använda Dahlgren och Floréns ord: ”Vi ser aldrig mer än en del av verkligheten.”²⁵

David Ibbetson, professor i civilrätt vid Cambridge University, belyser behovet av att undersöka, inte enbart vad en särskild lagändring inneburit, utan också ändringens situering i en kontext.²⁶ Vad som föranledde en sådan ’tipping point’²⁷ menar Ibbetson, måste analyseras och identifieras, då

²² Gräns beskriver att det användandet av det tvärdisciplinära forskningssättet innebär att kunskapen från ett vetenskapsfält används för att förstå och analysera ett annat forskningsfältets problemställning. Gräns, 2013, s. 429.

²³ Se Filippo Valguarneras diskussion om benägenhet hos ”jurister att ta sitt eget rättssystem kulturella och ideologiska förutsättningar för givna och till och med vara omedvetna om dem.” Valguarnera identifierar att de komparativa metoderna kan användas som hjälpmedel för att upptäcka ”kryptotyper” i den egna rättsordningen. Valguarnera, Filippo: ”Den komparativa metoden”. I: *Juridisk metodlära* (red. Fredric Korling & Mauro Zamboni), Lund, 2013, s. 142.

²⁴ Forsman, 1992, s. 58.

²⁵ Dahlgren, Stellan & Florén, Anders, *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*, Lund, 1996, s. 38.

²⁶ Ibbetson, David, ”Comparative legal history: a methodology”. I: *Making legal history: approaches and methodologies* (red. Anthony Musson & Chantal Stebbings), Cambridge, 2012, s. 140.

²⁷ Begreppet används av David Ibbetson för att förklara vikten av att belysa varför rättsutvecklingen i fråga skedde *just då*. Genom att inte stanna vid att konstatera att ändring gjorts, utan gå vidare och försöka identifiera och ge svar på frågan *varför just då?* kan förståelse ske på ett djupare plan. På så vis situeras händelsen i *sin* tid, som innebär något mer än enbart kronologisk placering. Ibbetson, 2012, s. 140.

tidpunkten oundvikligen blir del i och påverkar lagändringens form.²⁸ Jag har sökt att kontextualisera införandet av djurförsöksbestämmelser i svensk rätt. Det innebär att jag förutom att uppehålla mig vid förarbeten till 1944 års djurskyddslag, även sökt mig bakåt i tiden till riksdagsdebatterna om djurplågeri på 1840-talet och 1857 års införande av, vad som av Helena Striwing, jur. kand., beskrivs som startskottet för svensk djurskyddslagstiftning, Kunglig Förordning om förbud mot misshandel av egna eller andras kreatur. Det är med ett rättshistoriskt perspektiv och med rättshistorisk forskning som en hjälpande hand, som jag försöker att närmare undersöka den 'tipping point' som föregick och resulterade i införandet av 1944 års djurskyddslag. Jag använder mig vidare av ett urval av senare förarbeten på djur-skyddslagstiftningens område. Således har jag, utöver kontextualiseringen av 1944 års djurskyddslag, undersökt utvecklingslinjer i senare förarbeten om djurförsöksbestämmelser, i syfte att identifiera eventuella skillnader i en rättslig diskussion om djurförsök och dess reglering.

Arbetet består till stor del av textanalys. Det är förarbetstexter, framför allt, som analyseras. Material från andra discipliner – idéhistoria, historia, statsvetenskap och vetenskapsteori för att nämna några – har varit till stor hjälp vid arbetet med texterna, dels för att få förståelse för texterna i sig själva, dels för att kontextualisera dem. Vid närläsande av de rättsliga texterna har jag letat särskilt efter vissa ord och begrepp. Således har framför allt vivisektion, djurförsök, lidande, onödigt lidande och nödvändigt lidande stått i fokus. De argument jag funnit har kategoriserats i följande tre kategorier: 1) djuren och djurskyddets arthierarki, 2) lidandet och allmännyttan, samt 3) svensk självbild.

1.5 Material och forskningsläge

Kärnan i arbetet och argumentationsanalysen utgörs dock av SOU 1938:36 *Betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning* och prop. 1944:43

²⁸ Ibbetson, 2012, s. 140.

Förslag till lag om djurskydd m.m. Sedan införandet av gällande djurskyddslag (1988:534) har ett flertal utredningar tillsatts och ändringar gjorts. Dessa redogörs inte för på någon detaljnivå. Istället används de som referenspunkter och i dem har jag sökt information som kan hjälpa till att fördjupa och belysa SOU 1938:36 och prop. 1944:43.

Tidigare förarbeten samt motioner å ena sidan, senare förarbeten å andra sidan, har använts för att spåra utvecklingslinjer, argument och förståelse. Dessa förarbeten har i sin tur inte enbart varit begränsade till att avse djurförsök och djurförsöksbestämmelser utan behandlar även djurplågeribrottet, om än i en mer begränsad utsträckning. Genom att använda även detta material kan en fördjupad bild ges av en lagstiftarens djursyn, men också om begrepp som lidande och vad som anses onödigt och nödvändigt lidande. Vad kan djur utsättas för och vad ska de skonas från?

För en fördjupad förståelse av rättshistorisk metodologi har kapitel i antologin *Making Legal History: approaches and methodologies* (2012) med redaktörer Anthony Musson och Chantal Stebbings varit till stor hjälp.

Arbetets undersökningsobjekt är djurförsöksbestämmelser men för att kunna analysera och på ett djupare plan förstå argumentationen kring dessa har jag även sökt att skissa upp en möjlig kontext. En sådan kontextualisering anser jag motivera användandet av material producerat utanför rättsvetenskapens ramar.

Det tvärvetenskapliga sökandet efter material har gett mig både inblick, kunskap och analysverktyg för arbetets källmaterial. Ett sådant sökande går i linje med vad Kjell Å. Modéer beskriver som rättshistorikernas ändrade perspektiv, från att ”direkt arbetat med rättsliga normer och rättsliga texter” till ”att sätta in normerna i sitt sammanhang, sin kontext” för att på så viss ”kontextualisera rätten”.²⁹ Modéer beskriver även en skiftning från ett

²⁹ Modéer, 2009, s. 24.

studerande av rättsutveckling i harmoni till rättsutveckling i konflikt.³⁰ I linje med ett sådant konfliktperspektiv kan ställas Per-Anders Svärds syn i den statsvetenskapliga avhandlingen *Problem Animals: A Critical Genealogy of Animal Cruelty and Animal Welfare in Swedish Politics 1844-1944* (2015). Svärd menar att bilden av det svenska djurskyddet framställs som en utveckling framåt, ett förbättrande av det som föregått, men också en vidareutveckling av det som var innan.³¹ I linje med en sådan generell bild följer föreställningen om att djurskyddet kontinuerligt förbättras och att hänsynen till djuren blir större med tiden, något som Svärd motsätter sig.³² Svärd anlägger ett postmarxistiskt och psykoanalytiskt perspektiv på den politiska debatt som avsett djurplågeri och djurskydd och undersöker ”det politiska problemet med djurplågeri” samt ifrågasätter rimligheten i att framställa det svenska djurskyddet som en ”progressionsberättelse”.³³

I förhållande till Svärds avhandling kan sägas att mitt arbete angriper djurskyddslagstiftningen med ett rättsvetenskapligt tankegod och en juridisk skolning i grunden. Förarbetena används i deras egenskap av rättskällor i enlighet med rättskällevärdet, medan Svärd, vars avhandling som nämnt är statsvetenskaplig, ser dem som en del i den politiska debatt som föregått införandet djurskyddsbestämmelser.

Flertalet avhandlingar har använts för att fördjupa förståelsen och bredda bilden av djurförsöksbestämmelserna, dess historia och kontext. Birgitta Forsmans vetenskapsteoretiska avhandling *Djurförsök: forskningsetik, politik, epistemologi: en vetenskapsteoretisk kontextualisering* (1992), Karin Dirkes idéhistoriska avhandling *De värnlösa vännerna: den svenska djurskyddsreformen 1875-1920* (2000) och Niklas Cserhalmis agrarhistoriska avhandling *Djuromsorg och djurmisshandel 1860-1925: synen på lantbrukets djur och djurplågeri i övergången mellan bonde- och industrisamhälle* (2004)

³⁰ Modéer, 2009, s. 25.

³¹ Svärd, Per-Anders, *Problem Animals: A Critical Genealogy of Animal Cruelty and Animal Welfare in Swedish Politics 1844-1944*, Stockholm, 2015, s. 7.

³² Svärd, 2015, s. 340.

³³ Svärd, 2015, s. 323.

har samtliga varit viktiga för arbetet. Även Desirée Haraldssons historiska avhandling *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling* (1987) har bidragit i de fall när en jämförelse med naturskyddet varit vid handen.

Om området djurskyddslagstiftning finns något begränsat med juridisk litteratur. Det är framför allt följande författare från rättsvetenskapen och den praktiska juridiken som använts i arbetet. Helena Striwings, jur. kand., arbeten *Djurplågeri: en studie i lagstiftning och rättsfall* (1987) och *Djur som brottsoffer* (1998) har varit till god hjälp. *Djurens juridik* (2016) av Eva Diesen, jurist med inriktning djurjuridik, har bidragit mycket information om gällande (djurskydds-)rätt. Katarina Alexius Borgström har i sin bok *Djuren, läkarna och lagen – en rättslig studie om djurförsöksetik* (2009) gjort en rättshistorisk studie av djurförsöksetik med syfte att ”granska och analysera de svenska djurförsöksreglerna och de djurförsöksetiska nämnderna”.³⁴ Fokuseringen i tid för Alexius Borgströms studie är från 1970-talet och framåt, men innehåller också en redogörelse för djurskyddslagstiftningens historia. Undersökningen består även av en empirisk delstudie av de djurförsöksetiska nämndernas ärenden, vars beslut efter 1998 gick från att vara av rådgivande karaktär till att bli juridiskt bindande.³⁵ Genom innehållsanalytisk textundersökning har Alexius Borgström studerat inkomna ansökningar och beslut under perioden 1982 till 2007. Mängden bedömningar från de djurförsöksetiska nämnderna sedan de inrättades uppgick 2009 till ca. 30.000 ärenden. Alexius Borgströms undersökning avgränsas till perioden 1982–2007. Vid tiden för undersökningen identifierar Alexius Borgström att den genomförda studien av djurförsöksreglerna är den första av sitt slag i svensk rättsvetenskap. Avsaknaden av rättsvetenskapliga arbeten på området beskriver Alexius Borgström som ”föga förvånande” och som ett resultat av att de djurförsöksetiska nämndernas beslut innan 1998 ”inte haft juridisk karaktär i den utsträckning som fordras för att i någon mening

³⁴ Alexius Borgström, 2009, s. 14.

³⁵ Alexius Borgström, 2009, s. 19.

rättsvetenskapliga studier skall kunna bedrivas.”³⁶ I mitt arbete är det inte de etiska bedömningarna som är föremålet för undersökningen, istället är det ett undersökande av *själva bestämmelserna* och hur de kom att instiftas när de gjorts samt vilka argument som föregick dem. Ett sådant studieobjekt anser jag kunna undersökas med en rättsvetenskaplig ansats.

Mitt arbete bygger till stor del på förarbeten och annat rättsligt material som legitimeras med rättskälleläran. Att använda rättsligt material i form av förarbetstexter, särskilt historiskt sådant men även nutida, innebär att använda material skapat i en privilegierad kontext. I det här fallet, där arbetet syftar till att belysa införandet av 1944 års djurskyddslagstiftning med tillhörande djurförsöksbestämmelser, samt lagstiftarens argumentation till dessa, är det i någon mån oundvikligt och ofrånkomligt att just detta material används. Men den kontext i vilken materialet skapats kan belysas.³⁷ Med kontexten följer även begränsningar. Materialet kan som ett resultat av sitt ursprung inte ge svar på några mer vidsträckta frågor gällande djurförsök. Det är enbart en lagstiftarens syn som kan försöka att uttydas.

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds med en redogörelse för gällande rätt. Kapitel 2 syftar således till att ge en förståelse och en referenspunkt för den äldre djurskyddslagstiftningen. Kapitel 3 består av en kontextualisering av bestämmelserna som infördes i och med 1944 års djurskyddslag samt dess förarbeten. I kapitlet berörs svensk rättsutveckling under perioden 1857 till 1944, romantiken, historiska skolan, de politiska ideologiernas framväxt, 1900-

³⁶ Alexius Borgström, 2009, s. 19.

³⁷ Jmf Cserhalmi, Niklas, *Djuromsorg och djurmisshandel 1860–1925: synen på lantbrukets djur och djurplågeri i övergången mellan bonde- och industrisamhälle*, Möklinta, 2004. Cserhalmi har i sin avhandling problematiserat den bild som generellt framställs i tidigare historisk forskning där bild av en djurvänlig borgerlighet målas upp vars uppgift ansågs vara att utbilda odjurvänligt ”vanligt folk”. Bilden har rekonstruerats utifrån borgerlighetens eget bevarade material, utan att materialets riktighet (eller ensidighet) ifrågasatts. Cserhalmi ställer sig därför kritisk till t.ex. historieskrivningen som presenterats av Keith Thomas, professor i historia vid Oxford, som Cserhalmi menar skriver ”djursynens historia utifrån överklassens källmaterial.” Svärd presenterar liknande kritik och identifierar Thomas arbete som ”the middle class thesis”. Cserhalmi, 2004, s. 22 och 35; Svärd, 2015, s. 54 f.

talets värdfärdsstat och sociallagstiftning. Därefter redogörs för läkarvetenskapens framväxt, djurskyddsföreningarna och vivisektionsdebatterna i riksdagen. Avsnittet avslutas med en genomgång av 1944 års djurskyddslag med tillhörande förarbeten. I kapitel 4 följer en analys av förarbetstexterna prop. 1944:43 och SOU 1938:36. I avsnittet har framträdande argument kategoriserats i följande tre kategorier: 1) djuren och djurskyddets arthierarki, 2) lidandet och allmännyttan, samt 3) svensk självbild. Avslutningsvis presenteras mina avslutande synpunkter i kapitel 5.

2 Svensk djurskyddslagstiftning

I djurskyddslagstiftningen har en avvägning gjorts mellan människors krav på att få utnyttja djuren och det nödvändiga skyddet för djuren mot åtminstone en del av dessa krav. Var skärningspunkten skall ligga är en ständigt aktuell fråga.

Helena Striwing, 1998.³⁸

I följande kapitel ges en kortare introduktion till svensk djurskyddslagstiftning samt en redogörelse av gällande rätt med fokus på djurförsöksbestämmelser.

Som belyses med det för kapitlet inledande citatet, innebär djurskyddslagstiftning oundvikligen en intresseavvägning. Eva Diesen menar att det finns en inbyggd dubbelhet i den svenska djurskyddslagstiftningen, vars utgångspunkt är att djur får nyttjas under förutsättning att »onödigt lidande» inte åsamkas dem. Denna av Diesen kallad »ideologiska bakgrunden» till djurskyddslagen, kan sägas ställas på sin spets i fallet med djurförsök.³⁹

2.1 Djurskyddslagstiftning

Djurskyddslagstiftningen utgörs idag främst av djurskyddslagen, med dess tillhörande djurskyddsförordning (1988:539)⁴⁰ samt myndighetsföreskrifter. Djurskyddslagen kompletterar även relevant EU-rätt.⁴¹

Nu gällande djurskyddslag antogs 1988.⁴² Lagen ersatte då 1944 års djurskyddslag och lagen (1937:313) angående slakt av husdjur.⁴³ Ett flertal ändringar och kompletteringar hade gjorts i 1944 års djurskyddslag under de

³⁸ Striwing, Helena, *Djur som brottsoffer*, Nora, 1998, s. 35.

³⁹ Diesen, Eva, *Djurens juridik*, Stockholm, 2016, s. 35.

⁴⁰ Djurskyddsförordning (1988:539) refereras härnäst till som djurskyddsförordningen.

⁴¹ 1 a § djurskyddslagen.

⁴² År 2009 tillsattes en utredning (Dir. 2009:57) som resulterade i SOU 2011:75 *Ny djurskyddslag*. Än så länge har dock någon ny djurskyddslag inte införts i svensk rätt.

⁴³ Prop. 1987/88:93, s. 8. Bestämmelserna om slakt finns numera i 13–15 §§ djurskyddslagen.

40 år som lagen varit ikraft, vilket resulterat i att lagen ansågs vara både svåröverskådlig och alltför detaljerad. En ”redaktionell och teknisk översyn” föreslogs av propositionen. En ny djurskyddslag behövdes och instiftades således. Vidare syftade den nya djurskyddslagen enligt propositionen till ett förstärkande av djurskyddet.⁴⁴ Avseende bestämmelserna om djurförsök föreslogs ändringar i skärpande riktning. Förslaget innebar en skärpning av tillståndskravet för djurförsök, införande av krav på ansvarig föreståndare för djurförsöksverksamheten, att den etiska prövningen skulle utökas samt ett utbildningskrav riktat mot djurförsökspersonal.

Djurskyddslagen ”avser vård och behandling av husdjur och försöksdjur”. Andra djur än husdjur och försöksdjur omfattas om de hålls i fångenskap. Vilda djur kan således komma att omfattas av lagens tillämpningsområde under förutsättning att de hålls i fångenskap, såsom exempelvis genom vilthägn.⁴⁵ Med husdjur avses djur som på ett eller annat sätt är i beroendeställning gentemot människor; ”djur som ständigt lever under människors vård och som används för bestämda ändamål, såsom sällskapsdjur och jordbrukets nyttodjur.”⁴⁶ Helena Striwing har belyst att formuleringen *hålls i fångenskap*, ”att lagen knyter an till hållande – i första hand – och inte ägandet av djur”, resulterar i ett breddat tillämpningsområde som omfattar mer än, och inte konstitueras av, ägandet av djur.⁴⁷ Att så är fallet kan uttydas även av flera andra bestämmelser i djurskyddslagen som stadgar ansvar gentemot djur. Varken 4, 5, 6, 8 eller 9 §§ som alla utgör bestämmelser för hur djur ska hållas, skötas och vad djur ska skyddas mot, hur transport av djur ska ske, samt när djuret ska ges veterinärvård, anknyter till ägande av djuret.

⁴⁴ Prop. 1987/88:93, s. 15.

⁴⁵ 1 § djurskyddslagen; Karnov internet, djurskyddslag (1988:534) 1 §, not 1 och 2, 2017-02-20.

⁴⁶ Karnov internet, djurskyddslag (1988:534), 1 §, not 1, 2017-02-20.

⁴⁷ Striwing, Helena, *Djurplågeri: en studie i lagstiftning och rättsfall*, Stockholm, 1987, s. 29. Alexius Borgström identifierar att så var fallet redan i 1944 års djurskyddslag; ”Genom att bestämmelserna var knutna till hållande och inte till ägande av djur innefattade lagen förpliktelser för varje person som tog hand om ett djur i fångenskap, oavsett om detta tillhörde någon annan eller var ett upphittat eller infångat djur.” Se Alexius Borgström, 2009, s. 77.

De grundläggande bestämmelserna om djurskötsel och djurhållning hittas i djurskyddslagens 2–9 §§. 2 § första stycke stadgar att "[d]jur skall behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom." Av paragrafens andra stycke följer att sådant lidande som försöksdjur utsätts för som getts etiskt godkännande av en djurförsöksnämnd, inte är att anse onödigt.⁴⁸ Av 3–9 §§ följer att djur ska utfordras med foder och vatten som är anpassat efter djurslag och av god kvalitet. Vidare ska utfordringen vara tillräcklig och djuret ska ges behövlig tillsyn.⁴⁹ Förvaringsutrymmet där djuret hålls ska vara stort nog för att djuret både ska få skydd och utrymme, samt hållas rent. Kravet om att utrymmet där djuret hålls ska vara tillräckligt stort, gäller även inhägnader.⁵⁰ Djur ska vidare hållas i god miljö som främjar deras hälsa, samt möjliggör naturligt beteende.⁵¹ De får inte överansträngas eller agas, inte heller få redskap som kan sära eller skada djuret användas för att driva på dem.⁵² Djur får vidare inte hållas bundna på ett sätt som är plågsamt för dem, berövar dem behövlig rörelsefrihet, vila eller inte ger dem det skydd de behöver mot väder och vind.⁵³ Vid djurtransporter stadgas att lämpligt transportmedel ska användas. Det innebär att transportmedlet skyddar djuret mot bl.a. värme, köld, stötar och skavning.⁵⁴ Djur som skadats eller drabbats av sjukdom ska snarast få den vård som djuret behöver, och om så behövs ska vården ges av veterinär. Undantages gör situationer där djuret i fråga är så svårt skadat eller sjukt att fordras att djuret avlivas omedelbart.⁵⁵

⁴⁸ 2 § djurskyddslagen. Vidare diskussion förs i avsnittet 2.2 Lidande: oundvikligt, nödvändigt och onödigt, se nedan s. 24.

⁴⁹ Kraven om utfordring och tillsyn omfattar enbart försöksdjur om dessa hålls i fångenskap, se 3 § fjärde stycket djurskyddslagen.

⁵⁰ 3 § djurskyddslagen.

⁵¹ 4 § första stycket djurskyddslagen.

⁵² 5 § djurskyddslagen.

⁵³ 6 § första stycket djurskyddslagen.

⁵⁴ 8 § djurskyddslagen.

⁵⁵ 9 § djurskyddslagen. Ansvarig för att se till att djuret får den vård som djuret behöver kan vara både ägaren till djuret, men också någon som har hand om eller förfogar över djuret, se Karnov internet, djurskyddslag (1988:534), 9 §, not 21, 2017-02-20.

2.2 Lidande: oundvikligt, nödvändigt och onödigt

Djurskyddslagens 2 § innehåller den inledande, grundläggande bestämmelsen om djurhållning och djurskötsel. Som nämnts innebär bestämmelsen att djur ska skyddas mot onödigt lidande och sjukdom. Det lidande som försöksdjur utsätts för, anses inte vara onödigt lidande om djurförsöket föregåtts av ett etiskt godkännande av en djurförsöksetisk nämnd.⁵⁶ Det kan poängteras att djur inte heller anses vara utsatta för lidande som är onödigt av att de slaktas eller används för att producera livsmedel, ull, skinn eller päls. Det innebär att utöver djurförsök, medger paragrafen i och med rekvisitet »onödigt» lidande andra former av lidande som djur utsätts för.

Diesen, med hänvisning till prop. 1987/88:93, visar på hur motiveringen innebär ett erkännande av oundvikligheten i att djur utsätts för lidande, och att all form av lidande inte är onödigt.⁵⁷ Det lidande som faller in under rekvisitet onödigt, menar Diesen, är sådant lidande som kan förutses och som därmed inte är oundvikligt. Möjligheten att förebygga verkar således uppfylla kravet på vad som är att anse onödigt.⁵⁸ Diesen belyser att bestämmelsen som syftar till att skydda djur mot onödigt lidande har ”en stark koppling” till djurskyddslagens 4 §, vilken stadgar att djur ska ha möjlighet att bete sig naturligt.⁵⁹ Bestämmelsen utgör en precisering av djurskyddslagens 2 §; kravet på att djur behandlas väl innebär således att djur inte ska hindras från beteende som är naturligt och biologiskt för dem.⁶⁰

⁵⁶ 2 § djurskyddslagen.

⁵⁷ Diesen, 2016, s. 91.

⁵⁸ Diesen, 2016, s. 91.

⁵⁹ Diesen, 2016, s. 91; 4 § djurskyddslagen.

⁶⁰ Karnov internet, djurskyddslag (1988:534), 4 §, not 12, 2017-02-20; Vad som menas med naturligt beteende har diskuterats i SOU 2003:107 (s. 163 f.) som hänvisar till SOU 2003:86, den s.k. Pälsdjursnäringens utredningen. Utredaren ansluter sig till SOU 2003:86, som beskriver naturligt beteende som den aktuella artens biologiska beteende. ”Vad som i sin tur avses med biologiskt beteende är dock svårgränsbart.” (SOU 2003:107, s. 164). Ledning till vad som kan vara sådan naturligt beteende kan hittas i SJVFS 2015:38 15 kap. 15 kapitlet innehåller bestämmelser om hållande och skötsel av djur, varav 13 § stadgar att ”djur som inte är naturligt solitära ska hållas i stabila sociala grupper av kompatibla individer.”

Än så länge innehåller inte svensk rätt någon definition av vad som avses med lidande. Någon begränsning gentemot psykiskt lidande görs dock inte, utan lidandet som avses kan utgöras av både fysiskt lidande och psykiskt lidande, såsom att utsätta djur för ångest.⁶¹ Relativt nyligen har föreslagits införandet av en sådan definition. I SOU 2011:75 föreslogs således införandet av en bestämmelse i vilken lidande ges en lagstadgad definition som omfattar psykiskt och fysiskt lidande.⁶² Utredaren menar att ett förtydligande, om än inte en ändring i sak, ”är angeläget”. Psykiskt lidande beskrivs av utredaren som ”ångest eller stark oro” men även psykiskt lidande till följd av att djuret ”skräms, stressas, eller hålls i miljöer som gör att de utvecklar stereotypier eller apati.⁶³ Fysiskt lidande utgörs istället av ”smärta och det obehag som orsakas av fysiska och bestående men”, men även vad som av Striwing definieras som ”primära skötselbrister” i fallet med djurplågeri, det vill säga brister i löpande skötsel av djuret.⁶⁴ Utredaren exemplifierar sådant fysiskt lidande med ”det obehag som köld, hetta, svält, törst” innebär för djuret.⁶⁵

2.3 Djurförsöksbestämmelser

I fallet med praktiken djurförsök är utgångspunkten att människan innehar både en särställning i förhållande till och en likhet med djuren. En förutsättning för djurförsök, enligt Alexius Borgström, är detta görande av djur som ”fysiskt lika men moraliskt olik människan”.⁶⁶ Av Dirke kallas sammanblandningen av fysiologisk motivering och moraliskt försvarande för en paradox, som fortsatt är ”svårforcerad när det gäller utnyttjandet av djur för medicinska syften”.⁶⁷ I SOU 2002:86 bekräftas paradoxen med konstaterandet att djurförsöksbestämmelserna utgår från föreställningen om människans särställning men samtidigt att djur har ett (visst) egenvärde.⁶⁸

⁶¹ Karnov internet, djurskyddslag (1988:534), 2 §, not 6, 2017-02-20.

⁶² SOU 2011:75, s. 97.

⁶³ SOU 2011:75, s. 97.

⁶⁴ SOU 2011:75, s. 97; Striwing, 1987, s. 99.

⁶⁵ SOU 2011:75, s. 97.

⁶⁶ Alexius Borgström, 2009, s. 35.

⁶⁷ Dirke, 2000, s. 40.

⁶⁸ SOU 2002:86, s. 99.

Genom avvägningen mellan djurets lidande och försökets allmännytt, anses djurförsöken inskränkas i den mån som är rimligt, samtidigt som djurens egenvärde erhåller visst skydd.⁶⁹ Inledningsvis ska redogöras för de definitioner som finns i svensk rätt.

2.3.1 Försöksdjur och djurförsök

Av 1 b § första stycket djurskyddslagen följer att försöksdjur är de djur som används eller avses att användas till djurförsök. Av paragrafens andra stycke följer att även djur som har använts, eller har avsetts att användas under förutsättning att dessa djur ”förvaras på en anläggning eller i ett annat förvaringsutrymme för försöksdjur.”⁷⁰ Avgörande för att ett djur ska definieras som försöksdjur är därmed vad djuret ska användas till. Ska djuret användas eller avses att användas i ett djurförsök, är djuret ett försöksdjur.

De djurarter som tenderar att användas mest som försöksdjur har det gemensamt att de är små, lättuppfödda och därmed billiga att både köpa, förvara och föda. Det är vanligt att råttor och möss används, men även marsvin och hamstrar.⁷¹ Forsman belyser att anledningen till att vissa djur används i djurförsök och andra inte har flera förklaringar, inte enbart djurets fysiologiska likhet med människan. Forsman menar att flera orsaker kan identifieras, bland annat andra vetenskapliga förklaringar än just likhet med människor, såsom av praktiska eller ekonomiska anledningar.⁷²

Enligt 1 c § djurskyddslagen definieras följande användning av djur för ”vetenskaplig forskning”, sjukdomsdiagnos, undervisning om ”användningen innebär att djuret avlivas, utsätts för operativt ingrepp, injektion eller blodavtappning eller om djuret orsakas eller riskerar att orsakas lidande”, eller ”andra jämförliga ändamål” som djurförsök.⁷³ Enligt paragrafens andra

⁶⁹ SOU 2002:86, s. 99.

⁷⁰ 1 b § andra stycket djurskyddslagen.

⁷¹ Forsman, 1992, s. 42 f.

⁷² Forsman använder som exempel djurförsök på humrar för att undersöka nerver. Humrarna har använts i sådana djurförsök av praktiska skäl då de har stora nerver. Se vidare Forsman, 1992, s. 43.

⁷³ 1 c § första stycket p. 1–5 djurskyddslagen.

stycke omfattas även ”framställning av djur med förändrad arvs massa” under förutsättning att ”genetiska, kemiska eller andra liknande metoder används”. Även ”bevarande genom avel av en stam av djur med förändrad arvs massa med bibehållande av djurens genetiska egenskaper” faller in under definitionen, under förutsättning att djuret i och med detta orsakas lidande.⁷⁴

Djurskyddslagens definition av djurförsök omfattar därmed även ”djurförsökssituationer där djur inte utsätts för något ingrepp”.⁷⁵ Det medför att den svenska definitionen differerar från den EU-rättsliga. Den EU-rättsliga definitionen finns i Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/63/EU av den 22 september 2010 om skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål.⁷⁶ Definitionen omfattar sådana djurförsök där försöksdjurets lidande uppgår till ”ett nålstick som har utförts i enlighet med god veterinärmedicinsk praxis.”⁷⁷

Diskussioner har förts huruvida den svenska definitionen ska behållas eller anpassas till den EU-rättsliga.⁷⁸ I den senaste propositionen, prop. 2013/14:41, har bedömningen gjorts att den svenska definitionen ska behållas. Bedömningen sägs i propositionen grundas på en vilja att undvika gränsdragningsproblem som kan uppstå vid bedömningen om försöksdjurets lidande uppnår smärtnivån av ett nålstick.⁷⁹

2.3.2 Förutsättningar

19 § djurskyddslagen utgör portalparagraf och stadgar under vilka förutsättningar som djurförsök får äga rum. Det är genom denna paragraf som

⁷⁴ 1 c § andra stycket djurskyddslagen.

⁷⁵ SOU 1998:75, s. 15.

⁷⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2010/63/EU av den 22 september 2010 om skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål refereras härnäst till som djurförsöksdirektivet.

⁷⁷ Artikel 3.1. djurförsöksdirektivet. Med försök avses enligt artikeln ”all användning, invasiv eller icke-invasiv, av djur i experimentsyfte eller andra vetenskapliga syften, med känt eller okänt resultat, eller för undervisningsändamål, som kan vålla djuret smärta, lidande, ångest eller bestående men i lika stor utsträckning som, eller i större utsträckning än, ett nålstick som utförts i enlighet med god veterinärmedicinsk praxis.”

⁷⁸ SOU 2011:75; Prop. 2013/14:41.

⁷⁹ Prop. 2013/14:41, s. 23. Den mer långtgående definitionen i svensk rätt möjliggörs av artikel 2 djurförsöksdirektivet. Prop. 2013/14:41, s. 21.

2010 års djurförsöksdirektiv genomförs i svensk rätt.⁸⁰ Förutsättningarna för att djurförsök ska få äga rum är att syftet inte kan uppnås med alternativa metoder (det vill säga utan djurförsök), att ”så få djur som möjligt används”, ”att verksamheten utformas så att djuren inte utsätts för större lidande än vad som är absolut nödvändigt” samt krav på destinationsuppfödning.⁸¹ 3R-principen⁸² är inarbetad i gällande rätt, dels genom nämnda 19 § djurskyddslagen, dels i 2010 års försöksdjursdirektiv artikel 13.⁸³

Djurförsöksdirektivet stadgar att en alternativ metod, som är godkänd enligt unionslagstiftningen, måste användas istället för djurförsök, om med denna alternativa metod ”de eftersträvande resultaten” kan nås.⁸⁴ För att en metod ska anses vara alternativ till djurförsök, ställs krav på att den är vetenskapligt tillfredsställande. I prop. 2011/12:128 konstateras att ett sådant krav på vetenskaplighet ”måste anses finnas implicit i djurskyddslagens nuvarande krav på att metoden ska vara tillfredsställande.”⁸⁵

2.3.3 Tillstånd

För att ”få använda, föda upp, förvara eller tillhandahålla försöksdjur” krävs tillstånd enligt 19 a § djurskyddslagen. Av paragrafen följer att ett sådant tillstånd ska innehålla namn på tillståndsinnehavaren.⁸⁶ I lagens 19 b § första stycke stadgas att innehavaren av tillståndet ansvarar för att verksamheten bedrivs i överensstämmelse med djurskyddslagen, relevanta föreskrifter samt kompletterande EU-bestämmelser. Av 19 b § följer krav på att tillståndshavaren utövar faktiskt inflytande över verksamheten.⁸⁷

⁸⁰ Karnov internet, djurskyddslag (1988:534) 19 §, not 44, 2017-02-20.

⁸¹ 19 § djurskyddslag. Destinationsuppfödning innebär att de djur som används i djurförsök ska vara uppfödda för det ändamålet.

⁸² 3R-principen står för *replace*, *reduce* och *refine*. I prop. 2011/12:138 definieras principen på följande sätt: ”Enligt denna princip definieras alternativ till djurförsök såsom varje metod som innebär en ersättning – replacement – av försöksdjursanvändning, en begräsning – reduction – av antalet använda försöksdjur eller förfining – refinement – av djurens situation.” (Prop. 2011/12:138, s. 31).

⁸³ Diesen, 2016, s. 136.

⁸⁴ Prop. 2011/12:138, s. 31.

⁸⁵ Prop. 2011/12:138, s. 31.

⁸⁶ Om tillståndsinnehavaren är en juridisk person ska ställföreträdare för den juridiska personen anges, 19 a § djurskyddslagen.

⁸⁷ Karnov internet, djurskyddslag (1988:534) 19 b §, not 45, 2017-02-20.

Tillståndsmyndigheten har ändrats vid ett flertal tillfällen sedan 1944. Under dessa år har följande myndigheter ansvarat för att tillståndspröva djurförsöksansökningar: Medicinalstyrelsen 1945–1959, Veterinärstyrelsen 1959–1972, Lantbruksstyrelsen 1972–1991, Jordbruksverket 1991–2004, Djurskyddsmyndigheten 2004–2007. Sedan 2007 är Jordbruksverket, återigen, tillståndsmyndighet.⁸⁸

2.3.4 Etisk godkännande

För att få genomföra djurförsök krävs utöver tillstånd, enligt huvudregeln ett etiskt godkännande.⁸⁹ Ett sådant godkännande ges av en regional djurförsöksetisk nämnd.⁹⁰ Det finns möjlighet för Jordbruksverket att meddela undantag från huvudregeln om etisk godkännande i de fall ett försök inte omfattas av den definition av djurförsök som stadgas i 2010 års djurförsöksdirektiv.⁹¹ Det innebär att om det lidande som djuret kan utsättas för inom ramen för försöket understiger smärtgränsen om ett nålstick, kan försöket undantas.⁹²

De djurförsöksetiska nämndernas prövning består av en bedömning av djurförsöket ur etisk synpunkt och innebär en avvägning av å ena sidan försökets betydelse och å andra sidan det lidande som djuret förväntas att utsättas för.⁹³ Vidare följer att djurförsöket ska klassificeras efter följande kategorisering: terminal, ringa svårighet, måttlig svårhet eller avsevärd svårhet. Kategoriseringen avser graden av lidande som djuret utsätts för under djurförsöket.⁹⁴ Djurrättsjuristen Eva Diesen identifierar prövningen som görs av den regionala djurförsöksetiska nämnden som en ”lidande- och

⁸⁸ SOU 2011:75, s. 197.

⁸⁹ 21 § första stycket djurskyddslagen; Prop. 2013/14:41, s. 22.

⁹⁰ 21 § första stycket djurskyddslagen.

⁹¹ 52 § djurskyddsförordningen; Prop. 2013/14:41, s. 22.

⁹² Prop. 2013/14:41, s. 22.

⁹³ 21 § första stycket djurskyddslagen.

⁹⁴ 21 § andra stycket djurskyddslagen. Nämnas kan att Jordbruksverket enligt 41 b § första stycket 2 p. djurskyddsförordningen kan meddela närmare föreskrifter om sådan kategorisering.

nyttoanalys”.⁹⁵ Proportionalitetsprincipen ska avgöra vid tillämpningen.⁹⁶ Avvägningen grundas på utilitaristiska principer.⁹⁷ Vidare är de djurförsöksetiska nämndernas sammansättning utformad för att dels lekmannaintresset och dels forskningens intressen ska vara representerade.⁹⁸

21 § tredje stycket stadgar förutsättningarna för att ett godkännande kan ges från etisk synpunkt; dels ska försöket ”anses angeläget från allmän synpunkt”, dels krävs att 19 § 1–3 p. djurskyddslagen är uppfyllda.⁹⁹ Diesen tolkar bedömningen ”angeläget från allmän synpunkt” så att en proportionalitetsbedömning innebär att ju mer lidande försöket utsätter djuret för, desto mer angeläget måste allmännyttan anses.¹⁰⁰ I 41 c § djurskyddsförordningen stadgas begränsning när etiskt godkännande får ges av den djurförsöksetiska nämnden. Begränsningen innebär att ”[e]tiskt godkännande får inte ges för djurförsök som medför svårt lidande som sannolikt kommer att bli långvarigt och som inte kan lindras.”¹⁰¹

Inte alla djurförsök på försöksdjur anses behöva föregås av ett etiskt godkännande. De djurklasser som omfattas av kravet på etiskt godkännande överensstämmer med de djurklasser som omfattas av tillståndskravet, alltså däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur, fiskar, rundmunnar och bläckfiskar.¹⁰² För tidiga utvecklingsstadier av djur som tillhör någon av de uppräknade djurklasserna har Jordbruksverket möjlighet att meddela förutsättningar för

⁹⁵ Diesen, 2016, s. 141.

⁹⁶ Diesen, 2016, s. 141.

⁹⁷ I SOU 2003:107 bedömer utredaren de ”utilitaristiska grundprinciperna för prövningen [vara] goda och väl avvägda och att de bör behållas i princip oförändrade.” Principerna förklaras av utredaren ha en generell tillämpning och ”bygger på de två faktorer – försökets betydelse och försöksdjurens lidande – som jag anser är mest relevanta för frågan om ett djurförsök skall få utföras eller inte.”, SOU 2003:107, s. 159.

⁹⁸ Alexius Borgström har poängterat att särskiljandet av ”lekman” kontra professionella ledamöter medföljer viss problematik, se Alexius Borgström, 2009, s. 121 f.

⁹⁹ Av 19 § 1–3 p. djurskyddslagen följer förutsättningarna för att djurförsök ska få genomföras, dessa är att ingen tillfredsställande alternativ metod finns, att antalet djur som används i försöket är så få som möjligt, samt ”att verksamheten utformas då att djuren inte utsätts för större lidande än vad som är absolut nödvändigt”.

¹⁰⁰ Diesen, 2016, s. 141.

¹⁰¹ 41 c § djurskyddsförordningen.

¹⁰² 41 § första stycket djurskyddsförordningen.

när etiskt godkännande krävs.¹⁰³ Etiskt godkännande ges av de regionala djurförsöksetiska nämnderna.¹⁰⁴

¹⁰³ 41 § andra tycket djurskyddsförordningen.

¹⁰⁴ 41 § tredje stycket djurskyddsförordningen. Se vidare Alexius Borgström för en sammanställning av statistik av de djurförsöksetiska nämndernas ärenden åren 1998–2008, Alexius Borgström, 2009, s. 156 f.

3 En rättslig kontextualisering av djurförsöksbestämmelser i svensk rätt

I och med 1944 års djurskyddslag underställs djurförsök rättslig reglering. I avsnittet som följer kontextualiseras införandet av bestämmelserna. Kapitlet syftar till att undersöka vilka faktorer som kan varit bidragande till 1944 års djurskyddslag med tillhörande djurförsöksbestämmelser. Letandet efter dessa bidragande faktorer görs i den svenska rättsutvecklingen.

”Periodisering är alltid problematisk” skriver Hannu Tapani Klami (1945–2002), professor i allmän rättslära och internationell privaträtt. Verkligheten vill sällan inordna sig i prydliga tidsavgränsningar och ges etiketter.¹⁰⁵ Med detta i beaktande följer här ett försök att beskriva, om än övergripande, det virrvarr av idéströmningar, politiska ideologier, teknologiska framsteg och samhällseliga processer som kännetecknade perioden 1857 till 1944. Perioden 1857 till 1944 har valts ut efter de första, större genombrotten av djurskyddet i svensk rätt; 1857 års förbud mot misshandel av djur och den första svenska djurskyddslagen. Ledorden för denna redogörelse är, utan egentlig inbördes ordning: romantiken och den historiska skolan, nationalism, konservatism, liberalism, socialism, sekularisering, ”bildningsväsendets demokratisering”,¹⁰⁶ industrialisering, urbanisering, förskjutningen liberal rättsstat – välfärdsstat, läkarvetenskapens professionalisering samt djurskyddsrelsens och djurskyddsidéernas framväxt.

3.1 Svensk rättsutveckling 1857 – 1944

Vad hände i Sverige under 1800-talet andra hälft? Och vad var viktigast för den svenska rättens utveckling? Inledningsvis kan konstateras att 1866 blir

¹⁰⁵ Klami, Hannu Tapani, *Sanningen om rätten: rättsfilosofins historia från antiken till våra dagar*, Uppsala, 1990, s. 104.

¹⁰⁶ Begreppet ”bildningsväsendets demokratisering” används av Erik Anners för att beskriva massmedias intåg i de svenska hemmen i kombination med ökad grad av folkbildning. Anners, Erik, *Den europeiska rättens historia 2*, Stockholm, 1980, s. 113.

året då den svenska ståndsriksdagen upplöses till förmån för en tvåkammarriksdag. 1866 års representationsreform syftade till att modernisera den svenska riksdagen. Ståndsriksdagen beskrivs av Göran Inger som både ”underminerad” och ”föråldrad” vid tiden för representationsreformen.¹⁰⁷ Ståndsriksdagens representanter utgjorde en minoritet av befolkningen.¹⁰⁸

Göran Inger identifierar de viktigaste ideologiska strömningarna i svensk rättsutveckling under perioden 1809–1920 som ”naturrättsfilosofin, upplysningstidens idéer och fysiokratismen” under tidigt 1800-tal, och något senare liberalismen och den historiska skolan.¹⁰⁹ Även socialismen och socialdemokratins intåg i och med den svenska industrialiseringens framväxt, men också de religiösa väckelserörelser som växte fram, kom enligt Inger under senare delen av 1800-talet att vara betydelsefulla för den svenska rättens utveckling.¹¹⁰ Utöver dessa idéströmningar pekar Erik Anners (1916–1997), professor i rättshistoria, på följande kulturella förändringar i det sena 1800-talet som påverkat rättsutvecklingen: den minskade analfabetismen, den ökade sekulariseringen och massmedias framväxt.¹¹¹ Från senare delen av 1800-talet minskar analfabetismen i Europa, en utveckling som Anners menar var av stor betydelse för lagstiftning och rättstillämpnings roll såsom samhällstyrande instrument.¹¹² Sekulariseringen innebar att moralfrågor som religionen tidigare ansetts ge svar på förlorade sin enhetlighet.¹¹³ Bilden av moral blev mer komplicerad men kanske också mer nyanserad. Massmedia, i kombination med ökad läskunnighet och ”stigande folkbildning”, innebar ett ”bildningsväsendets demokratisering”. Anners identifierar att en sådan bildningsprocess innebar att även ”rättslivet [blev] mer direkt påverkat av demokratiska opinionsrörelser.”¹¹⁴

¹⁰⁷ Inger, 2011, s. 206 och 215.

¹⁰⁸ Inger, 2011, s. 206–207.

¹⁰⁹ Inger, 2011, s. 201.

¹¹⁰ Inger, 2011, s. 203.

¹¹¹ Anners, 1980, s. 110–113.

¹¹² Anners, 1980, s. 110 f.

¹¹³ Anners, 1980, s. 112.

¹¹⁴ Anners, 1980, s. 113.

3.1.1 Romantiken och rättsvetenskapen: den historiska skolan och en upplysningens motreaktion

Romantiken var mycket en motreaktion till upplysningen med dess revolutioner och samhällsomstörtning.¹¹⁵ Rörelsen innebar ett frångående från tilltron om samhällsomstörtning i hopp om samhällsförändring. I motsättning till upplysningstidens strävan efter det rationella förnuftet kom romantiken att framhäva det mytiska och heliga, men även känslolivet och det irrationella.¹¹⁶ Romantiken var en konservativ rörelse, med blicken bakåt mot traditioner och historia.¹¹⁷ Den av upplysningen förespråkade individualismen, byttes nu ut och ersattes av gemenskapen – i form av staten men också nationen och folket. Klami förklarar hur dessa grupperingar sågs i nytt ljus och gavs nya innebörder. Nationen blev mystifierad, menar Klami, gjord till något ”heligt och *organiskt*”.¹¹⁸ Det organiska förespråkades och utvecklingsidéer i darwinistisk anda anlades på samhällskroppen. Tanken om organisk utveckling spred sig även till rättsvetenskapens område i form av den historiska skolan.

Medan rättsvetenskapen i de av tradition mest inflytelserika länderna Frankrike och Italien backade, levde den upp i 1800-talets Tyskland. Situationen i Tyskland vid tidpunkten var förmodligen en stor bidragande faktor till att den historiska skolans framväxande möjliggjordes.¹¹⁹ Erik Anners har pekat på faktorer såsom den alltmer utbredda nationalismen och önskan om ett enat Tyskland som förutsättningar för den historiska skolans popularitet.¹²⁰ Den historiska skolan, med sin främste företrädare Friedrich Carl von Savigny (1779–1861), utgjorde ett ifrågasättande av naturrätten och dess strävan efter allmängiltighet. Istället för att leta efter en rätt som var universell, knöts nu rätten till folket och nationen. Rätten var specifik,

¹¹⁵ Anners, 1980, s. 114–115.

¹¹⁶ Klami, 1990, s. 104; Anners, 1980, s. 115.

¹¹⁷ Anners, 1980, s. 114–115.

¹¹⁸ Klami, 1990, s. 104.

¹¹⁹ Anners, 1980, s. 114.

¹²⁰ Anners, 1980, s. 114.

traditionsbunden och ett resultat av historien.¹²¹ Klami beskriver von Savignys teorier som ett överförande av den organiska synen på statens utveckling på en rätts utveckling.¹²²

I och med von Savignys organiska syn på rättsutvecklingen, kom han att rikta kritik mot dels kodifikationsidéen, men även lagstiftning generellt. Klami beskriver hur von Savigny såg på lagstiftning som ett ingripande i ”den organiska utvecklingsprocessen”, något som von Savigny ansåg medförde en rubbning, inte en förbättring, av rätten.¹²³ Samhällets fundament skulle inte dras upp med rötterna, istället var det rötterna som skulle utforskas och värdesättas. Framtiden kopplades tätt samman med vad som varit, historien kunde inte bara glömmas bort. Att börja om på nytt var enligt anhängarna till romantiken och konservatismen inte eftersträvansvärt. Istället skulle rätten hitta sitt ursprung i folket och historien; likt språket ansågs rätten vara i ständig utveckling, men det var hos folket av vilket rätten användes som dess rötter fanns.¹²⁴

Begreppet »Volkgeist»,¹²⁵ på svenska »folksjäl», användes av anhängarna till den historiska skolan för att förklara rättsens ursprung och framväxt, men också för vad rätten hade att förhålla sig till.¹²⁶ Rätten skulle vara i överensstämmelse med folkets s.k. »Volkgeist», men var också ett uttryck för densamma.¹²⁷ Föreställningen om ett folks »Volkgeist» överensstämde i stort med den under 1800-talet spirande nationalismens tankar. Rydström och Tjeder beskriver hur ”[d]e nationalromantiska strömningarna inom kulturen kan ses som ett sökande efter nationens själ”, ett liknande letande som

¹²¹ Inger, 2011, s. 202 f.

¹²² Klami, 1990, s. 113.

¹²³ Klami, 1990, s. 113.

¹²⁴ Inger, 2011, s. 202.

¹²⁵ Termen »Volkgeist» ska ha myntats av Georg Friedrich Puchta. Idén var dock inte ny, utan kan spåras till Montesquieu. Robinson, O. F., Fergus, T. D. & Gordon, W. M., *European Legal History: sources and institutions*, London, 2000, s. 271. Georg Friedrich Puchta var elev till von Savigny, se Modéer, 2009, s. 31.

¹²⁶ Robinson, O. F., Fergus, T. D. & Gordon, W. M., 2000, s. 271.

¹²⁷ Robinson, O. F., Fergus, T. D. & Gordon, W. M., 2000, s. 270.

anhängarna till den historiska skolan förespråkade.¹²⁸ Föreställningen om en »Volkgeist» innebar en inkludering av vissa och en exkludering av många. Rydström och Tjeder identifierar hur ”den egna nationella identiteten bara kan konstrueras” genom ett skapande av ”de Andra”. Med konstruerandet följde, menar Rydström och Tjeder, ”föreställningar om andra folks underlägsenhet.”¹²⁹

Att tankar om en svensk »folksjäl» varit aktuella i djurskyddsdebatten kan ses i de argument som framförs i förarbetena. Som redogjorts för i avsnitt 4.3 om den svenska självbilden, användes argumenten om »svenskarnas djurvänlighet» dels som argument för en djurskyddslagstiftning, dels för argument emot sådan lagstiftning. Den första gruppen argument bygger på en föreställning om det allmänna rättsmedvetandet och att lagen bör vara i överensstämmelse med ett sådant. Den andra gruppen argument menar helt enkelt att någon lagstiftning inte behövs. Även 1988 lever föreställningen kvar om »den svenska djurvänligheten». Dirke beskriver hur i prop. 1987/88:93 djurskyddslagstiftningen beskrivs som motsvarande ”värden som återfanns i den svenska folksjälen.”¹³⁰

Den historiska skolans idéer kom att få genomslag även i svensk rättsutveckling utöver de spår som hittats i argumenten rörande djurförsök. Det var också till Tyskland som den svenska rättsvetenskapen blickade.¹³¹

¹²⁸ Rydström & Tjeder, *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*, Lund, 2009, s. 103–104.

¹²⁹ Rydström & Tjeder, 2009, s. 104.

¹³⁰ Dirke, 2000, s. 4. Dirke beskriver hur den svenska djurskyddslagstiftningen tillsammans med Astrid Lindgren, som varit mycket engagerad i djurskyddsdebatten, ”framställdes jämsides med varandra som symboler för en specifik nationell särart. Både Astrid Lindgren och det svenska djurskyddet stod för värden som återfanns i den svenska folksjälen.” Den nya djurskyddslagen kom till och med att ges i födelsedagspresent till Astrid Lindgren, något Dirke kallar för ”[h]öjdpunkten (eller bottennappet, om man så vill) i propagandayran”. Dirke, 2000, s. 4.

¹³¹ Modéer, 2009, s. 94.

3.1.2 De politiska ideologiernas framväxt och påverkan

I industrialismens och urbaniseringens tidevarv skedde en samhällsförändring i grunden. Anners skriver om förhållandet mellan industrialiseringen och rättsordningens syfte, och menar att teknikens intåg och industrialiseringen kom att påverka rättsordningens fokus – från fredsbevarande till resursfördelare.¹³² I detta behov av rättsordningen såsom fördelare av den nya mängden resurser, menar Anners att rättsområdet sociallagstiftning kunde gro.¹³³ De stora samhällsförändringarna under 1800-talets andra hälft och in på 1900-talet, omdanade både samhället, den politiska arenan och oundvikligen även rättsordningen.

De tre politiska ideologier som förmodligen hade störst påverkan på svensk rättsutveckling under perioden 1857–1944 var konservatismen, liberalismen och socialismen. Dessa kallas av Anners för ”tre politiska huvudideologier”, vilka kom att fylla det tomrum som, innan den allt mer utbredda sekulariseringen, tillhört kristendomen och statskyrkan. Kyrkans roll som påverkare av rättsordningen blev allt mindre, menar Anners, samtidigt som partipolitiken växte sig allt starkare.¹³⁴ Anners identifierar att begreppet social rättvisa kom att omdana också rättsordningen och vad som anses vara dess syfte. Industrialiseringen innebar dels ett starkare borgerskap, dels att många av de som varit del i ett jordbrukarproletariat nu kom samman i en arbetarklass.¹³⁵ Borgerskapets krav på social rättvisa riktades mot adeln och dess ståndsprivilegier; arbetarklassen sökte istället ”social och ekonomisk utjämning”.¹³⁶

Som nämnts ovan kom konservatismen dela värdegrund med romantiken. Utöver konservatismen var liberalismen en av de politiska idéströmningarna med störst genomslag under tidsperioden. Liberalismen, till skillnad från

¹³² Anners, 1980, s. 97.

¹³³ Anners, 1980, s. 97.

¹³⁴ Anners, 1980, s. 99.

¹³⁵ Anners, 1980, s. 100.

¹³⁶ Anners, 1980, s. 100–101.

konservatism, utgjorde (något förenklat) en kombination av upplysningens idéer och fokus på frihet från individen. Inger har identifierat 1800-talets liberalism och den historiska skolan som varandras motsatser.¹³⁷ Anners har belyst hur ståndssamhället verkade som barriär mellan de olika grupperna i samhället. Stånden hölls strängt åtskilda, något som Anners menar kan ha bidragit till att borgerskapets krav på sociala reformer ledde till kraftiga reaktioner från aristokratin. Borgerskapets krav, ”frihet från privilegier, social jämlikhet och humanitärt broderskap”, hade siktet inställt på grunden till aristokratins särställning.¹³⁸ På den politiska arenan kom således det sena 1800-talet att utgöra något av polarisering och en kamp mellan de liberala och de konservativa. Kjell Å Modéer beskriver 1800-talet som ”ett rättsligt landskap präglad av progressiva framtidskrafter och konservativa motkrafter.”¹³⁹ Rättskulturens utveckling gick långsamt, genom en dragkamp mellan ”en uthållig konservativ motkraft” och ”den liberala progressiva politiska reformkraften” vari den förstnämnda konservativa kraften visade sig mycket motståndstål.¹⁴⁰

Medan konservatismen var ett frångående från upplysningens idéer, var liberalismen ett vidarebygge. Upplysningsideal, framför allt principen om frihet för individen och tron på individens självförverkligande för samhällets utveckling, kom att känneteckna liberalismen.¹⁴¹ Fokus på individens frihet kom liberalerna att generellt motsätta sig statlig reglering, men undantag fanns. Christian Häthén belyser att bland 1800-talets liberaler rådde även uppfattningen att rättvisa nåddes med reform och Erik Anners menar att det var framför allt ”John Stuart Mills humanitära och socialreformatoriskt präglade liberalism” som fick störst genomslag.¹⁴²

¹³⁷ Inger, 2011, s. 201–202.

¹³⁸ Anners, 1980, s. 109.

¹³⁹ Modéer, 2009, s. 63.

¹⁴⁰ Modéer, 2009, s. 62–63.

¹⁴¹ Inger, 2001, s. 201. Inger belyser att det var framför allt idén om individens frihet som 1800-talets liberaler tog med sig från upplysningen och den franska revolutionen. Av franska revolutionens slagord frihet, jämlikhet och broderskap var, enligt Inger, jämlikhet och broderskap inte lika intressanta.

¹⁴² Häthén, Christian, *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, Lund, 2014, s. 177; Anners, 1980, s. 104.

I förhållande till djurskyddsfrågan har, Dirke visat på att förespråkarna av djurskydd fanns spridda över det politiska fältet. Dirke menar att djurvänner fanns i alla politiska läger. En förklaring till det något spretiga politiska stödet för djurskyddsidéerna förklarar Dirke vara att djurskyddet hade både ”ett klart utopiskt drag men det kunde lika gärna fungera konserverande” och kunde alltså tilltala både de konservativa och de liberala.¹⁴³ Troligtvis kom denna kamp mellan konservatism och liberalism ändå att avstanna och försena den rättsliga regleringen av djurskyddet. Kanske kan rentav det spretiga stödet bidragit till att djurskyddsfrågans i jämförelse med de andra nordiska länderna, sena reglering i svensk rätt.

3.1.3 1900-talet, välfärdsstaten och sociallagstiftningen

1900-talet kallas ibland för ”rättens århundrade”. Ibland beskrivs också 1900-talet som ”det korta århundradet” och avser åren 1914–1990, ibland som ”det långa århundradet”, räknat från 1870 till idag. Av vissa anses 1900-talet nu vara avslutat, av andra som fortsatt pågående.¹⁴⁴

Kjell Å Modéer beskriver hur ”1900-talets rättshistoria inrymmer [...] både tradition och modernitet, både politiska reformkrafter och kulturbundna motkrafter.”¹⁴⁵ 1900-talet representerar också en övergång, och ett närmade mot en social- eller välfärdsstat. Modéer menar att medan 1800-talet, och framför allt den senare delen av århundrandet, var den liberala rättsstatens blomstringstid, innebar 1900-talet en förskjutning.¹⁴⁶ Viktiga lagändringar genomfördes vilka medförde att lagstiftningen började nagga i kanterna på vad som kännetecknat den liberala rättsstaten. I dessa förändringar, identifierar Modéer den ”framväxande socialstat[en].”¹⁴⁷

¹⁴³ Dirke, 2000, s. 123–125.

¹⁴⁴ Modéer, 2009, s. 49–51.

¹⁴⁵ Modéer, 2009, s. 21.

¹⁴⁶ Modéer, Kjell Å., *Historiska rättskällor i konflikt: en introduktion i rättshistoria*, Stockholm, 2010, s. 186.

¹⁴⁷ Modéer, 2010, s. 186.

1900-talet kom även att kallas vid andra namn. Århundradet kallades för ”barnets århundrade” av Ellen Key och i linje med den framväxande välfärdsstaten kom rätten att spela en stor roll för bildandet av folkhemmet.¹⁴⁸ Modéer menar att Keys uttalande även visade sig i lagstiftarens arbete och pekar på införandet av exempelvis ”förbättring av de utomäktenskapliga barnens rättsställning” och ”inrättande av barnavårdsnämnder”.¹⁴⁹ Lagar, som de nämnda utgjorde sig för att ha ”barnets bästa” i åtanke, om än verkligheten kom att bli en annan.

Henrik Munktel (1903–1962), professor i rättshistoria med romersk rätt, skrev 1944 om sociallagstiftningens genomslag i den svenska rätten. Munktel beskrev ”den omfattande sociala lagstiftningen” som ett ”karaktäristiskt drag” hos den svenska rättsutvecklingen under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet.¹⁵⁰ Dess förutsättningar hittades i industrialiseringen och det framväxande behovet av arbetsrättslig lagstiftning. Särskilt, menar Munktel, var det barnen som var i behov av ”skyddsbestämmelser [...] mot fabriksarbetets faror.”¹⁵¹ I socialstaten kom rätten alltmer att användas som ett instrument för att skydda sina medborgare. Lagstiftningen fick således ett nya ansvarsområden. Arbetsrätten och socialrätten växte i omfång. Modéer belyser hur det tidiga 1900-talet medförde lagreformer till skydd för barn och förbudet mot ocker.¹⁵² I sociallagstiftningens framväxt kan kanske hittas spår till tanken att rättens skyddande funktion även kan utsträckas till att omfatta vissa djur.

Rättspositivismen, den historiska skolans och dess teorier om ”organisk rättsutveckling” motsatts, vann enligt Modéer, allt mer inflytande över rättsvetenskapen. Fokus kom nu att riktas mot, inte de befintliga regleras bakgrund och historia, utan gällande rätt.¹⁵³ Det innebar en historiens avstyckning och en placering av gällande rätt i *nuet*.

¹⁴⁸ Modéer, 2010, s. 186.

¹⁴⁹ Modéer, 2010, s. 186–187.

¹⁵⁰ Munktel, Henrik, *Det svenska rättsarvet*, Stockholm, 1944, s. 40.

¹⁵¹ Munktel, 1944, s. 40.

¹⁵² Modéer, 2009, s. 158.

¹⁵³ Modéer, 2009, s. 154.

3.2 Vivisektionen och läkarvetenskapens framväxt

Användningen av djur för vetenskapliga ändamål kan sägas vara jämgammal med läkarvetenskapen.¹⁵⁴ Metoden kan spåras tillbaka till antiken, och har mer eller mindre använts sedan dess, med något av en dipp under medeltiden.¹⁵⁵ Den vetenskapliga revolutionen innebar att vivisektionen återigen vann popularitet, men ledde också till ökad kritik gentemot metoden. Enligt Dirke dök de moraliska argumenten emot vivisektionen upp under 1600-talet, men 1860-talet kan sägas vara när "[d]en stora debatten om vivisektionen som forskningsmetod började".¹⁵⁶ Det är i denna tid, från 1860-talet och framåt som detta avsnitt uppehåller sig.

Dirke menar att debatten om vivisektion inte kan förstås "utan att se till läkarvetenskapens utveckling och professionalisering under 1800-talet."¹⁵⁷ När läkaren och naturvetenskapsmannen kom att ta allt mer plats i samhället under 1800-talets senare hälft, med anspråk om sanning, kunskap och framtiden, uppstod motreaktioner. En av dessa var i form av antivivisektionismen.¹⁵⁸ Dirke beskriver hur 1800-talets vetenskapsman konstruerades som allvetande, som "den obestridlige auktoriteten."¹⁵⁹

Med läkarvetenskapens framsteg följde ny kunskap, medicinsk och biologisk, men i kölvattnet av framstegen kan även maktutövning identifieras. I *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria* (2009) skriver Jens Rydström och David Tjeder om läkarvetenskapens framsteg och baksida under 1800-talets andra hälft. De belyser att den medicinska vetenskapens framväxt också inneburit övergrepp. Rydström och Tjeder pekar på hur

¹⁵⁴ Dirke, 2000, s. 214.

¹⁵⁵ Dirke, 2000, s. 214.

¹⁵⁶ Dirke, 2000, s. 215 f.

¹⁵⁷ Dirke, 2000, s. 245.

¹⁵⁸ Dirke, 2000, s. 245.

¹⁵⁹ Dirke, 2000, s. 53.

”[k]onstruktionen av ny kunskap innebär också nya sätt att kontrollera och disciplinera människorna och ger upphov till nya maktskapande praktiker”, vilket exemplifieras med 1900-talets steriliseringspolitik och anstaltsvård.¹⁶⁰ I denna läkarvetenskapens framfart fanns också förutsättningar för en identifikation mellan kvinnorörelsen och försöksdjurens situation.¹⁶¹ Rydström och Tjeder beskriver hur läkarvetenskapen specialiserade sig på kvinnosjukdomar. Under 1800-talet blev hysterektomi en populär metod bland den (manliga) läkarvetenskapen för att behandla vad som diagnosticerades som kvinnosjukdomar. Roten till det onda placerades av läkarvetenskapen i livmodern. Hysterektomi, som innebar att livmodern opererades bort, samt ovariectomi, borttagande av äggstockar, ansågs vara det medicinska svaret på kvinnlig hysteri och diverse andra symptom hos den passiviserade gruppen kvinnor tillhörande medelklassen.¹⁶² Operationen där livmodern avlägsnades sågs som ett läkarvetenskapens experimenterande på människor och särskilt på kvinnokroppen. Delar av den feministiska rörelsen kom således att engagera sig i djurförsöksfrågan, då en identifikation gjordes mellan experimenterandet på djuren och det operativa experimenterandet på kvinnor.¹⁶³

1800-talets antivivisektionister, menar Dirke, både hyllade och förhöll sig kritiska till vetenskapen.¹⁶⁴ I motion 1881:100 i riksdagens Andra Kammare framkommer en oro för att vivisektionen leder till läkare som experimenterar på människor. Motionären R. Arfwedson, kallade således vivisektionen för ”en sjuklig utväxt på den vetenskapliga forskningen, hotande att rent af förgifta densamma”.¹⁶⁵ Den bild som målas upp avser likt diskussionen om djurplågeriets förråande av människan, vivisektionens förråande av läkaren/vetenskapsmannen.¹⁶⁶ Motionären poängterar att läkarvetenskapen är en bland andra vetenskaper – ”Fysiologien är icke *vetenskapen* den är *en*

¹⁶⁰ Rydström & Tjeder, 2009, s. 96.

¹⁶¹ Dirke, 2000, s. 63.

¹⁶² Rydström & Tjeder, 2009, s. 96–97.

¹⁶³ Dirke, 2000, s. 254 ff. och 267 ff.

¹⁶⁴ Dirke, 2000, s. 54.

¹⁶⁵ Motion AK 1881:100, s. 6.

¹⁶⁶ Motion AK 1881:100, s. 6.

vetenskap bland många andra”– också den underställd moralen.¹⁶⁷ Svärd läser motionen som ett tillrättavisande av den moderna läkarvetenskapens hybris.¹⁶⁸

Svärd belyser att djurplågeristadgandet hade skapat en ideal brottstyp – den brutala och råa och utbildade underklassmannen – en idealbild som passade läkaren och vetenskapsmannen dåligt. Läkaren/vetenskapsmannen sågs som tillhörde de privilegierade klasserna, bildad och ädel. Dessa tillskrivna karaktärsdrag framställdes av förespråkarna för vivisektion som garant för att försöksdjuren inte skulle utsättas för djurplågeri.¹⁶⁹ För motståndarna var den föreställda vivisektören något annat,

Precis som i fallet med djurplågaren från underklassen tillskrevs vivisektören en främmande, perverterad njutning, denna gång i form av en omätlig passion för ”sanningen”. Även här framställdes det som nödvändigt att kontrollera den andres excessiva njutning för att säkra samhällets ordning och återställa de moraliska värden som moderniteten var i färd med att mala sönder.¹⁷⁰

Dirke beskriver hur ifrågasättandet av läkaren/vetenskapsmannen till skillnad från de grupper som föreställdes vara djurplågare, var ett ”angrepp på en högstatusgrupp i samhället”. På så vis blev antivivisektionen mer radikal och på ett annat sätt destabiliserande än diskussionerna om djurplågeri.¹⁷¹

Både antivivisektionisterna och provvivisektionisterna bar med sig ett hot om destabilisering av samhället. Antivivisektionisterna med en djurvänlighet som riskerade att underminera människans särställning i förhållande till djuren, ett ifrågasättande av en av naturen given ordning som legitimerade utnyttjandet av djur, och provvivisektionisterna som modernitetens moraliska förfall.¹⁷² Införandet av både djurplågeristadgandet 1857 och 1944 års djurskyddslag, men även de många diskussioner som hölls mellan förespråkarna och motståndarna till vivisektionen under åren däremellan,

¹⁶⁷ Motion AK 1881:100, s. 9.

¹⁶⁸ Svärd, 2015, s. 121.

¹⁶⁹ Svärd, 2015, s. 125.

¹⁷⁰ Svärd, 2015, s. 336.

¹⁷¹ Dirke, 2000, s. 279.

¹⁷² Svärd, 2015, s. 150.

menar Svärd utgjorde en balansgång mellan att reglera det användande av djur som inte vara acceptabelt utan att riskera det vardagliga utnyttjandet av djur. Varken motståndarna till eller förespråkarna av vivisektion, ville att dödande av djur skulle förbjudas; inte heller att någon inskränkning gjordes på fiskeri- och jaktområdet, eller förbud att djur får födas upp för att dödas och bli päls-, mocka-, läder- eller skinnprodukter. För mycket hänsyn kunde inte tas till djuren.¹⁷³

Det var alltså en balansgång både för förespråkarna och motståndarna till vivisektionen, men även för lagstiftaren. Det gällde att hålla sig på rätt sida, inte för djurvänlig men inte heller negligierande av djurs välbefinnande. Svärd visar även på att vad som ofta sågs som hotet om vegetarianism var ett argument som användes uteslutande av de som förespråkade vivisektionen. Att argumentera för att vegetarianismen hotade var ett sätt att misskreditera antivivisektionisterna; det utgjorde ett exempel på hur djurvänligheten gått för långt och blivit absurd.¹⁷⁴ Samtidigt som vegetarianism användes för att misskreditera antivivisektionisterna, framställdes deras köttätande som skenhelighet. Djur skadades, far illa och led av ett flertal vardagliga företeelser, de dödas, jagas och äts. Vivisektionen framställdes, menar Svärd, av dess förespråkare som ett djuranvändande som i alla fall hade ett syfte.¹⁷⁵

Genom att använda sig av uttrycket ”tragisk naturalism”¹⁷⁶, beskriver Svärd den föreställning som genomsyrar provvivisektionisternas argumentation; människan var tvingad att utsätta djur för diverse lidanden, helt enkelt för att det sågs vara naturens gång. Således identifierar Svärd hur den politiska debatten genomsyrades av kontringar av provvivisektionisterna som gick ut på att vivisektion kanske var dåligt, men det är all mänsklig användning av djur som utsätter dem för lidande, således kan inte vivisektion förbjudas.¹⁷⁷

¹⁷³ Svärd, 2015, s. 139. Dirke beskriver hur slaktfrågan kom att spela en central roll för djurskyddsföreningarna, men att fokus var på att slakten skulle ske på ett humant sätt, inte något ifrågasättande av dödandet av djur. Moderna metoder skulle användas, implicit var det ytterligare ett sätt att ”uppfostra och modernisera bönderna”. Dirke, 2000, s. 195.

¹⁷⁴ Svärd, 2015, s. 140.

¹⁷⁵ Svärd, 2015, s. 141.

¹⁷⁶ Min översättning av Svärds begrepp ”tragical naturalism”.

¹⁷⁷ Svärd, 2015, s. 143.

3.3 Djurskyddet, föreningarna och de utvalda djuren

Under 1800-talet bildades ett flertal organisationer med fokus på djurskydd. Bland dessa kan nämnas Sällskapet Småfåglarnas Vänner (1869) som var den första djurskyddsföreningen i Sverige¹⁷⁸, Svenska Allmänna Djurskyddsföreningen (1875)¹⁷⁹, Svenska Allmänna Qvinnoföreningen till Djurens Skydd (1885) som var en utbrytargrupp från föregående djurskyddsförening¹⁸⁰, Djurvännernas Nya Förening (1887) också den en falang som valt att lämna Svenska Allmänna Djurskyddsföreningen¹⁸¹, och Nordiska Samfundet till bekämpande af det vetenskapliga djurplågeriet (1882)¹⁸². 1897 bildades De Svenska Djurskyddsföreningarnas Centralförbund som utgjorde något av en paraplyorganisation i förhållande till de föregående nämnda.¹⁸³

Karin Dirke har diskuterat hur en bild av ett djur skapas, och därmed också blev relevant, eller irrelevant, för den svenska djurskyddsrelsens omsorg. Dirke menar att djurs symboliska betydelse kom att spela en viktig roll för vilka djur som djurskyddsrelsen önskade skydda och vilka djur som bortsågs från. Ett djur skapades, menar Dirke, utifrån dels sin konkreta varelse, dels av sin omgärdande symbolvärld.¹⁸⁴ På så vis var hästen, som hade en positivt laddad symbolvärld, ett skyddsvärt djur, medan katten kom att skapa debatt bland djurvännerna.¹⁸⁵

Dirke beskriver hur djurvännerna under 1800-talets senare hälft och tidigt 1900-tal generellt intresserade sig för ett djurskydd som skyddade djur som individer, d.v.s. ett skyddande av (särskilda) individer från smärta och

¹⁷⁸ Haraldsson, Desirée, *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling*, Lund, 1987, s. 49; Dirke, 2000, s. 78.

¹⁷⁹ Dirke, 2000, s. 22.

¹⁸⁰ Dirke, 2000, s. 86.

¹⁸¹ Dirke, 2000, s. 88.

¹⁸² Dirke, 2000, s. 89.

¹⁸³ Dirke, 2000, s. 94.

¹⁸⁴ Dirke, 2000, s. 14.

¹⁸⁵ Dirke, 2000, s. 14 och s. 103.

lidande. Småfåglarna, däremot, ansågs behöva skyddas som art. Dirke menar att gällande småfåglarna skydd talades inte om individer av småfåglar, utan istället om hela arter och dess bevarande. Småfåglarna, som arter, ansågs fylla viktiga funktioner. Vid småfågelnas försvinnande hotade ”insektsinvasioner av bibliska proportioner”. Detta individfokus, undantaget småfåglarna, menar Dirke troligen ha sin förklaring i ”djurskyddsidéns ursprung i den liberala individualismen”.¹⁸⁶ Djurvännernas fokus på individer av djur, innebar vidare att det fanns delar av rörelsen som inte ansåg utrotningen av en djurart som ett problem.¹⁸⁷

Niklas Cserhalmi har i sin avhandling undersökt synen på lantbrukets djur under perioden 1860–1925. Cserhalmi skriver i sin avhandling om uppfattningen att ”den framväxande stadslevande borgerligheten ”uppfann” empati med djur”.¹⁸⁸ Cserhalmi konstaterar att historieskrivningen har tenderat att domineras ”av uppfattningen att det var på avstånd från landsbygden som en stadslevande elit formulerade en djursyn där egenvärde för första gången tillskrevs djur”.¹⁸⁹ Denna föreställning problematiseras och ifrågasätts genom att Cserhalmi ställer sig frågan huruvida den stadslevande borgerlighetens djursyn var något som de Cserhalmi kallar ”vanligt folk”, anammade eller om en sådan djursyn redan existerade på landsbygden.¹⁹⁰

Det i Europa under 1800-talet framväxande intresset för djurskydd döljer flera maktkamper.¹⁹¹ Problemet har flera dimensioner och verkar, kanske särskilt i fallet med vivisektion, använts för andra ändamål än just att djurvärlden ska erhålla skydd.¹⁹² Svärd har, med hänvisning till historikern Kathleen Kete, beskrivit hur kampen mot djurplågeriet kan ses en vilja av en privilegierad klass att disciplinera ”de andra”, underklassen och icke-Européer, vilkas förhållande till djur sågs som ociviliserat. Samtidigt sågs ”de andra”, i negativ

¹⁸⁶ Dirke, 2000, s. 117–118.

¹⁸⁷ Dirke, 2000, s. 103.

¹⁸⁸ Cserhalmi, 2004, s. 27.

¹⁸⁹ Cserhalmi, 2004, s. 27.

¹⁹⁰ Cserhalmi, 2004, s. 27 f.

¹⁹¹ Dirke, 2000, s. 57.

¹⁹² Jmf Dirke, 2000, s. 57.

mening, vara närmare djuren. I förhållande till djuren kunde den civiliserade européen skapas, samtidigt som ett distanserande gjordes till ”de andra”.¹⁹³ Djurskyddet beskrivs som en del av ”a conservative project for social discipline and control of the masses in the post-Revolutionary era.”¹⁹⁴ Svärd menar att denna disciplinering kan hittas i den svenska djurplågeridebattens skapande av en ”ideal” djurplågare, i form av en rå, grym och utbildad underklassman. I motsats till denna ”ideala djurplågare” ställdes de bildade klasserna, de som också kom att stå i täten för den svenska djurskydds rörelsen.¹⁹⁵

Djurskyddet blev således både ett särskiljande från ”de andra” men också en placering av problemet någon annanstans än i den borgerliga samhällsklassen. Därmed kunde borgerlighetens djuranvändande distanseras från ett illegitimt användande i form av djurplågeri. Svärd identifierar att de följande tre aspekterna var de mest centrala i de riksdagsdebatter rörande djurplågeri under åren från den första motionen till införandet av djurplågeristadgandet, d.v.s. 1844–1857. Den första utgjordes av ”the problem of the lower-class animal abuser”, den andra ”the problem of human brutalization” och den tredje ”the problem of line drawing”.¹⁹⁶ Svärd menar att det var kring dessa problemställningar som riksdagsdebatten cirkulerade. Den sistnämnda avser problemet kring att särskilja det normala och det onormala djuranvändandet, att skapa en ”skiljelinje mellan legitimt djuranvändande och illegitimt djurmisshandel [min översättning].”¹⁹⁷ Det illegitima djuranvändandet, djurplågeriet, var en företeelse som placerades hos underklasserna och förklarades enligt Svärd, av de privilegierade klasserna vara en följd av ”bristande utbildning och moralisk förfining [min översättning].”¹⁹⁸

¹⁹³ Svärd, 2015, s. 60 och 62.

¹⁹⁴ Svärd, 2015, s. 79.

¹⁹⁵ Dirke identifierar att de aktiva i djurskydds rörelsen, djurvännerna, utgjordes framför allt av en stadslevande medelklass. Dirke, 2000, s. 199.

¹⁹⁶ Svärd, 2015, s. 81.

¹⁹⁷ Svärd, 2015, s. 81.

¹⁹⁸ Svärd, 2015, s. 85. Svärd belyser att föreställningen om den ”ideala djurplågaren” även återfinns i lagutskottets uttalanden. Svärd, 2015, s. 86.

Vad som utgör förutsättningar för ökad hänsyn till djur råder det delade meningar om. Désirée Haraldsson beskriver i avhandlingen *Skydda vår natur!: Svenska naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling* (1987) "[d]en innerligare känsla för djur och natur som växt fram med en ökande distansering till naturen" i kombination med en "romantikens emotionellt präglade natursyn" lade grunden för den växande djurhänsynen.¹⁹⁹ Karin Dirke motsätter sig den förklaringsmodell i vilken den stadslevande borgerligheten sägs ha "uppfunnit" djurvänligheten och att denna uppstått som ett resultat av avståndet till djur. Dirke motsätter sig således förklaringen att 1800-talets djurvänner²⁰⁰ i och med sin urbaniserade miljö "hade utvecklat en naiv och sentimental inställning till idealiserade djur".²⁰¹ En sådan förklaring menar Dirke är närmast felaktig, och belyser att domesticerade djur var vanligt förekommande i 1800-talets stadsbild.²⁰²

Tätt sammankopplat med synen på djur är även den i västerländskt tänkande dikotoma uppdelningen av kultur och natur. Men föreställningar om kultur och natur har skiftat i både positiv och negativ riktning. Generellt kan sägas att 1800-talet innebar en negativ natursyn. Dirke beskriver romantikens "vurm för det vilda", men samtidigt att denna positiva bild endast befann sig på ytan, "vad som egentligen dyrkades var inte naturen i sig utan kontrollen av densamma".²⁰³ Vid sekelskiftet 1900 placerar Dirke en skiftning i naturdyrkan. Runt sekelskiftet 1900 började diskussioner om naturresurser i termer av att sådana kan ta slut få allt mer plats.²⁰⁴

¹⁹⁹ Haraldsson, 1987, s. 58.

²⁰⁰ Med "djurvänner" menar Dirke i sin avhandling "de människor som intresserar sig för djuren och deras väl och ve." Dirke, 2000, s. 12.

²⁰¹ Dirke, 2000, s. 13.

²⁰² Dirke, 2000, s. 13. Bland annat hänvisar Dirke till bildandet av Svenska Allmänna Djurskyddsföreningen (SADF). Dess grundare var män som på ett eller annat sätt arbetat eller arbetade med djur, vissa i egenskap av veterinärer. Se vidare Dirke, 2000, s. 80 f.

²⁰³ Dirke, 2000, s. 58–59.

²⁰⁴ Dirke, 2000, s. 118.

3.4 Behovet av lagstiftning

Förespråkarna av djurskydd tenderade att förespråka djurskydds*lagstiftning*. Det var genom rättslig reglering som ett skydd för djuren skulle upprättas. Även för den runt sekelskiftet framväxande naturskyddsrörelsen verkar lagstiftning, i det fallet naturskyddande sådan, varit målet.²⁰⁵

Innan 1857 fanns ett äganderättsligt skydd som till viss del skyddade djur i egenskap av egendom. Vid införandet av 1857 års djurplågeristadgande inordnades bestämmelsen i befintligt regelsystem, då i byggningsbalken för att vid den nya strafflagens införande 1864 placeras under sedlighetsbrotten. Vid 1930- och 1940-talens diskussion om djurskyddslagstiftning innebar det ett införande av ett nytt rättsområde.

Alexius Borgström identifierar att en möjlig motivering av behov av djurskyddslagstiftning ges av ”ett rättshistoriskt perspektiv”. Behovet har uppstått då djurskyddslagstiftning har kunnat användas för att främja viss samhällsutveckling, och förhindra annan. Sedlighetsargumentet var vanligt under 1800-talet, både i förhållande till djurplågeri- och vivisektionsdebatten. Alexius Borgström beskriver djurplågeriet som ”olämpligt därför att åsynen av ett djur som plågas berör människor illa och är förråande”.²⁰⁶ Det är således inte djurs, utan människors behov som står i fokus för den rättsliga regleringen.²⁰⁷

Dirke kopplar samman skiftningen från natur som negativt betonat till positivt betonat till behovet av lagstiftning. Den negativa bilden av naturen bidrog till att särskilda, föreställt civiliserade, djur, ansågs omfattas av djurskyddet,

²⁰⁵ Haraldsson, 1987, s. 11. Haraldsson menar att lagstiftningen innebar ”ett samhälleligt erkännande” samt ”en legal bas varifrån naturskyddsarbetet kunde drivas vidare.” Haraldsson belyser även vidare hur naturskyddslagstiftningen oundvikligen innebär ett urskiljande av vad som ska skyddas och vad som faller utanför lagens tillämpningsområde: ”Samtidigt innebär lagstiftningen en officiell avgränsning av naturskyddets innehåll.” Haraldsson, 1987, s. 16.

²⁰⁶ Alexius Borgström: ”Argument för och emot inrättandet av en Djurombudsman”, SvJT 1999, s. 974.

²⁰⁷ Alexius Borgström, 1999, s. 974.

medan vilda (ociviliserade) djur lämnades därhän.²⁰⁸ Dirke beskriver kärnan i argumentationen som att djurplågeri även skadade människan; både att bevittna och utföra sådana handlingar gentemot ett djur förklarades som ett ”hot mot människan” och hennes sedlighet.²⁰⁹ Argumentet, om än något modifierat, kan även sägas ha överlevt till 1944 års proposition, där en ”dålig behandling av djur” beskrivs vara ”oförenlig med sann mänsklighet”.²¹⁰ Cserhalmi konstaterar istället att ”[i] motionerna inför lagen 1857 fokuseras retoriken på djurens *lidande*.”²¹¹ Rolf Karlbom poängterar istället en (återigen) äganderättslig aspekt av införandet av förbud mot djurplågeri. Karlbom menar att det bakomliggande motivet ”särskilt i de fyra motioner inom bondeståndet, vilka resulterade i 1857 års lag”, var att förhindra att tillfälliga innehavare av husdjur, Karlbom exemplifierar med ”körsvenner, åkaredrängar, hästhandlare etc.”, utsatte husdjuret, d.v.s. ägarens kapital, för djurplågeri i form av ”misshandel, överlastning, vanvård eller liknande beteende” och undkom straff vid åberopande av ”äkta eller falsk äganderätt till kreatur.”²¹²

3.4.1 1857 års Kungliga Förordning

Hösten 1857 får svensk rätt sin första djurskyddsbestämmelse i form av ett förbud mot djurplågeri.²¹³ Kunglig Förordning 21 december 1857 angående ansvar för misshandling av djur innebar ett mer renodlat djurskydd än tidigare, som även omfattade egna djur och behandlingen av dessa. Helena Striwing kallar kungörelsen för startpunkten för den svenska djurskyddslagstiftningen.²¹⁴ Bestämmelsen löd;

Visar någon i behandling af egna eller andras kreatur uppenbar grymhet; straffes med böter från och med Fem till och med Etthundra Riksdaler Riksmünt.²¹⁵

²⁰⁸ Dirke, 2000, s. 118–119.

²⁰⁹ Dirke, 2000, s. 50.

²¹⁰ Prop. 1944:43, s. 12.

²¹¹ Cserhalmi, 2004, s. 94.

²¹² Karlbom, Rolf: ”Juridik och ekologisk balans – djurplågeri i svensk rättshistoria”. SvJT 1985, s. 784.

²¹³ Striwing, 1987, s. 19.

²¹⁴ Striwing, 1987, s. 19.

²¹⁵ Svensk författnings-Samling 1857 N:o 61, s. 4.

Djurplågeristadgandet omfattade ”egna eller andras kreatur”, och var alltså inte tillämpligt på djur som inte var husdjur.²¹⁶ Innan 1857 fanns bestämmelser som förbjöd att *andras* husdjur skadades. Bestämmelserna hittades i landskapslagarna och byggningsbalken som stadgade ansvar för tillfogande ”annans få skada” samt ”den som av uppsåt illa medför en skjutshäst.”²¹⁷ För den som uppsåtligt ”illa medför en skjutshäst” var straffet både skadestånd och böter om tio riksdaler.²¹⁸ Helena Striwing beskriver hur dessa bestämmelser, snarare än djurskyddsbestämmelser, utgjorde skydd för äganderätten. Få, i egenskap av annans egendom, skulle inte skadas. Det innebar att egna djur inte omfattades av bestämmelserna.²¹⁹

År 1844 presenteras den första motionen om ett införande av en djurskyddslagstiftning i form av en djurplågeribestämmelse. Nicolaus Torsten Roos som var motionens upphovshavare, fick dock inte gehör för sitt förslag i lagutskottet. Istället dröjer det 13 år innan djurplågeribrottet införs i svensk rätt. Rolf Karlbom ger som förklaring till dröjsmålet dels att likande lagrum introducerats i andra europeiska länder, som England (1822), Tyskland (1838) och Norge (1842), dels ”fördarwinistiska strömningar” vilka innebar en idémässig förändring.²²⁰

1864 får Sverige en ny strafflag. I och med 1864 års strafflag flyttas djurplågeristadgandet, oförändrat till den nya strafflagens 18 kap. 16 §.²²¹

Visar någon i behandling af egna eller andras kreatur uppenbar grymhet; straffes med böter, högst etthundra Riksdaler.²²²

Bestämmelsen placeras således under kategorin sedlighetsbrott, tillsammans med bestämmelser om otukt, lönskaläge och fylleri.²²³ Djurplågeribrottet

²¹⁶ SOU 1938:36, s. 37.

²¹⁷ Striwing, 1987, s. 19.

²¹⁸ Karlbom, 1985 s. 783; Striwing, 1987, s. 19.

²¹⁹ Striwing, 1987, s. 19.

²²⁰ Karlbom, 1985, s. 784.

²²¹ SOU 1938:36, s. 37.

²²² Svensk författnings-Samling 1864 N:o 11, s. 68.

²²³ Häthén, Christian & Nilsén, Per, *Svensk historisk lagbok: rättshistoriska källtexter*, Lund, 2004, s. 297 f.

utgjorde därmed ett brott mot moralen.²²⁴ Mot slutet av 1800-talet och början av 1900-talet genomfördes ändringar i bestämmelsen. Den första ändringen i stadgandet gjordes 1890 då en höjning av bötesbeloppet från 100 kronor till 500 kronor böter, genomfördes. Tio år senare, 1900, infördes, ”därest omständigheterna vore synnerligen försvårade”, fängelsestraff för brottet. Slutligen ändrades ”egna och andras kreatur” till ”djur” 1907, vilket innebar att även andra djur än husdjur omfattades av bestämmelsens tillämpningsområde.²²⁵ Striwing konstaterar att dessa ändringar utgjorde bestämmelsen i stort detsamma.²²⁶

Karlbom belyser en vad han kallar ”långtgående osäkerhet” hos lagstiftare och rättstillämpare vad gäller djurplågeribrottet och menar att osäkerhetens grund (”otvivelaktigt i ganska hög grad”) är ett resultat av att djurplågeristadgandet gjordes till ett sedlighetsbrott. Bedömningen av vad som är att anse såsom djurplågeri kom att bli beroende av lokalt bruk. Denna osäkerhet menar Karlbom funnits även in på 1900-talets första hälft.²²⁷

3.4.2 Vivisektionsdebatten, motionärerna och lagstiftningen

Vivisektionsfrågans årtionde kan sägas vara 1880-talet. Varför frågan just då framstod som särskilt påkallad kan ha flera förklaringar. Svärd menar att förklaringen till varför frågan fick sådant genomslag, trots att praktiken inte var något av en ovanlig företeelse i Sverige, då frågan sammanföll med det sena 1800-talets samhälleliga omdaning. Debattens storlek kopplas således

²²⁴ Alexius Borgström, 2009, s. 61. Djurplågeristadgandet är fortsatt placerat bland sedlighetsbrotten. Idag återfinns bestämmelsen i 16 kap. 13 § BrB och lyder: ”Om någon uppsåtligt eller av grov oaktsamhet, genom misshandel, överansträngning eller vanvård eller på annat sätt, otillbörligen utsätter djur för lidande, dömes för *djurplågeri* till böter eller fängelse i högst två år.”

²²⁵ SOU 1938:36, s. 37. Frågan om ändringen ”egna och andras kreatur” till ”djur” hade varit under diskussion över lång tid. Dirke har frågat sig vad det var som gjorde att ändringen godkändes 1907 och identifierar att den förändrade synen på naturen varit en bidragande faktor. Synen på »naturen» utvecklades i alltmer positiv riktning vid sekelskiftets första år, vilket Dirke menar har bidragit till att vilda djur nu kunde anses värda att omfattas av djurskyddslagstiftningen. Dirke, 2000, s. 101 f.

²²⁶ Striwing, 1987, s. 22.

²²⁷ Karlbom, 1985, s. 786.

snarare till tidpunkten, än frågan själv, av Svärd.²²⁸ Oavsett anledning, framlades flertalet motioner från 1880 till införandet av 1944 års djurskyddslag.²²⁹

Karin Dirke menar att första gången djurförsöksfrågan, då kallad *vivisektionsfrågan*, nämndes i den svenska riksdagen var 1877 av domprosten Thore Strömberg. Då i förhållande till djurplågeribrottet. Förslaget, konstaterar Dirke, ”passerade emellertid obemärkt i riksdagen denna gång”.²³⁰ Under 1880-talet framlades tre motioner som handlade om lagreglering av djurförsök. Den första av dessa var också den första motionen om rättslig reglering av vivisektion i den svenska riksdagsdebatten.²³¹ I motionen föreslogs inskränkning av vivisektionen.²³² Motionen resulterar i en riksdagsskrivelse där ärendet hänvisas till Kungl. Maj:t.²³³ Motionen medför dock ingen åtgärd efter beslut från Kungl. Maj:t.²³⁴ Nästa motion följde tre år senare, men lämnades likt den föregående utan åtgärd.²³⁵ Den tredje motionen,²³⁶ som var 1800-talets sista motion om vivisektionsfrågan, lämnades också den utan åtgärd.²³⁷

Gällande vivisektionen centerade argumenten emot ofta kring, likt diskussionerna och djurplågeri, ett förråande av människan. Vid slutet av 1800-talet hade vivisektionen inte ännu visat sig resultera i särskilt många medicinska framgångar.²³⁸ R. Arfwedson skriver i sin motion, att om det var så att vivisektionen ”lofva en stor och säker vinst” att dess användning kunde

²²⁸ Svärd, 2015, s. 148.

²²⁹ För en mer detaljerad och omfattande undersökning av riksdagsmotionerna gällande djurplågeri under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet se Dirke, 2000, s. 101–125.

²³⁰ Dirke, 2000, s. 108.

²³¹ Motion AK 1881:100 *om utfärdande af en lag till vivisektionens inskränkning*. Bih. till Riksd. Prot. 1881. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 13 Häft.

²³² SOU 1938:36, s. 46.

²³³ Rskr. 1881 N:o 32. Bih. till Riksd. Prot. 1881. 10 Saml. 1 Afd. 1 Band. 9 Häft., s. 19.

²³⁴ SOU 1938:36, s. 46.

²³⁵ Motion AK 1884:72 *om utarbetande af en lag i fråga om plågsamma försöks anställande på lefvande djur i och för vetenskapliga ändamål*. Bih. till Riksd. Prot. 1884. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 13 Häft.

²³⁶ Motion AK 1888:88 *om antagande af en lag till inskränkande af s. k. vivisektioner*. Bih. till Riksd. Prot. 1888. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 16 Häft.

²³⁷ Alexius Borgström, 2009, s. 54–57.

²³⁸ Svärd, 2015, s. 112 och 123.

förklaras, ”om än icke försvaras”, men att sådana resultat uteblivit.²³⁹ Motionären Arfwedson stödjer sitt resonemang med hänvisningar till ett antal läkare och vetenskapsmän som motsätter sig användandet av vivisektionen.²⁴⁰ I motionen framträder en oro att vivisektionen leder till experimenterande även på människor. Metoden beskrivs som en inkörsport till vetenskapligt experimenterande på människor, ett förråande och ett tecken på respektlöshet inför det levandes lidanden.²⁴¹ Användningen av curare²⁴² i djurförsökssituationer var något som antivivisektionisterna generellt starkt motsatta sig, så även Arfwedson.

1880-talets andra motion rörande vivisektionen, skrivs som en reaktion på byggandet av ett förvaringsrum för djur som är avsedda att användas till vivisektioner vid Karolinska Institutet.²⁴³ Byggandet av källarvåningen innebär, menar motionären, att ”[v]ivisektionsfrågan här i landet är således på väg att inträda ett nytt skede.”²⁴⁴ Källarvåningen används här av motionären för att påvisa att omständigheterna är annorlunda från när föregående motion avslogs. Motionären skriver vidare, att det inte är vivisektionen i sig som han motsätter sig, utan ”endast överdriften och den oberättigade nyfikenheten jag anser böra stärfjas.”²⁴⁵

Även under åren efter sekelskiften fortsätter motioner att läggas fram gällande vivisektionens reglering. Av dem kan nämnas att 1900 läggs en motion fram om lagstiftning rörande vivisektionen som inte leder till någon åtgärd från lagstiftaren.²⁴⁶ År 1918 framställs två motioner, en i första och en i andra kammaren. Motionären i första kammaren sökte insyn och bestämmelser som reglerade ansvar för vivisektion.²⁴⁷ Motionären i andra kammaren vill reglera

²³⁹ Motion AK 1881:100, s. 3.

²⁴⁰ Motion AK 1881:100, s. 4 f.

²⁴¹ Svärd, 2015, s. 121 f.

²⁴² Curare är ett nervgift som förlamar utan att minska smärtupplevelsen. Se Svärd, 2015, s. 117; Alexius Borgström, 2009, s. 47 not 89.

²⁴³ Motion AK 1884:72.

²⁴⁴ Motion AK 1884:72, s. 4.

²⁴⁵ Motion AK 1884:72, s. 5.

²⁴⁶ Motion AK 1900:143 om lag angående vivisektion af djur m.m.; SOU 1938:36, s. 46.

²⁴⁷ Motion FK 1918:55 om åstadkommande av offentlighet vid vetenskapliga experiment på levande djur å vissa läro- eller forskningsanstalter.

vivisektionen genom införande av anmälningsplikt och protokollföring samt att verksamheten kontrolleras.²⁴⁸ Båda motionerna avslås.²⁴⁹ Några år senare, 1934, läggs ytterligare en motion fram i första kammaren där motionären efterfrågar vivisektionens reglering.²⁵⁰ Även den lämnas utan åtgärd. Första lagutskottet uttalade i samband med motionen, med hänvisning till prop. 1921:6, att "[e]rfarenheten i vårt land syntes icke ha ådagalagt behov av särskilda föreskrifter i detta ämne."²⁵¹ Behovet av rättslig reglering, menar lagutskottet, inte finns då vetenskapsmännen själva är garantin för att djur inte far illa.²⁵²

3.5 Djurförsökens rättsliga reglering

Den första djurskyddslagen i svensk rätt instiftas således 1944 och med den följer de första djurförsöksreglerna. Vid tiden för förarbetena till 1944 års djurskyddslag består svensk rätt av främst till djurplågeristadgandet i 18 kap. 16 § strafflagen, lagen om rätt i vissa fall för polismyndighet att omhändertaga djur samt lagen angående slakt av husdjur.²⁵³ Avsnittet som följer utgör en redogörelse för de till lagen tillhörande förarbetena samt för den slutgiltiga lagtexten. Dessa analyseras vidare i efterföljande kapitel.

²⁴⁸ Motion AK 1918:114 om skrivelse till Kungl. Maj:t angående lagstiftning, innefattande vissa villkor för rättighet att utföra vetenskapliga experiment på levande djur vid icke statsunderstödda läro- och forskningsanstalter.

²⁴⁹ SOU 1938:36, s. 46.

²⁵⁰ Motion FK 1934:12 om djurskyddet. Motionären beskriver vivisektionen som "det vetenskapliga djurplågeriet" och efterfrågar "lag om förbud mot det vetenskapliga djurplågeriet (vivisektion) eller åtminstone statskontroll på densamma". (s. 10 och 12).

²⁵¹ FLU 1934:34 utlåtande i anledning av väckta motioner om ändring i 18 kap. 16 § strafflagen m.m., s. 8.

²⁵² FLU 1934:34, s. 11.

²⁵³ Prop. 1944:43, s. 27. Propositionen innehåller även flera förslag både till ny lag och ändring av befintligt lagrum. Utöver förslag till lag om djurskydd, innehåller prop. 1944:43 även förslag till lag om ändrad lydelse av 18 kap. 16 § strafflagen, samt inhämtande av yttrande från riksdagen gällande förslag till förordning om ändrad lydelse av 1 och 35 §§ hälsovårdsstadgan den 19 juni 1919 (nr 566). Prop. 1944:43, s. 1. Inom ramen för detta arbete är det förslag till lag om djurskydd som är av intresse.

3.5.1 1938 års betänkande (SOU 1938:36)

Efter skrivelse 1935 tillsätts således en utredning för att utreda en ny djurskyddslag.²⁵⁴ Det resulterar i *Betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning* (SOU 1938:36). Skrivelsen föregås dels av två motioner avseende djurplågeri,²⁵⁵ dels av ett utlåtande från Första lagutskottet.²⁵⁶ Att frågan om vivisektion och djurförsök kom att omfattas av betänkandet om en ny djurskyddslag verkar föranletts, i alla fall delvis, av en önskan om att en gång för alla utreda samtliga de frågor som under en period av nästan 100 år uppkommit i olika former i riksdagsdebatten. Utredningen motiveras vidare av en utblick till de andra nordiska länderna och deras djurskyddslagstiftning.²⁵⁷

I utredningen föreslås att den inledande paragrafens ska lyda "[d]jur skall behandlas med omtanke och på sådant sätt, att det icke onödigtvis tillfogas lidande."²⁵⁸ Paragrafen är tänkt att utgöra den grundläggande skyldigheten för människor gentemot djur. De av utredningen föreslagna paragraferna 18, 19 och 20 reglerar vetenskapligt användande av djur. 18 § syftar till att bestämma till vilka vetenskapliga försök som användning av levande djur ska tillåtas samt var sådana försök får genomföras. De uppräknade försöken omfattar "operativt ingrepp, insprutning eller blodavtappning eller eljest är sådant, att det kan befaras medföra lidande för djuret". Försök av sådan art får enligt utredningens förslag utföras "vid universitet, högskola eller därmed jämställt forskningsinstitut, som drives av staten eller understödes med

²⁵⁴ Rskr. 1935:61. Utredningen innehöll vidare en rad olika förslag vilka faller utanför ramen för detta arbete; Förslag till Lag angående tillägg till lagen den 8 april 1927 (nr 77) om försäkringsavtal, Förslag till Lag om okynnes och skadegörande hundar, Förslag till Kungörelse med förbud mot vissa metalltrådsstängsel, Förslag till Kungörelse angående åldersmärkning av häst, Förslag till Kungörelse angående ändring i viss del av veterinärtaxan den 8 december 1933 (nr 630), Förslag till Kungörelse angående transport av levande djur med motorfordon, Förslag till Kungörelse angående ändring i vissa delar av järnvägstrafikstadgan den 12 juni 1925, samt Förslag till Förordning angående djur omhändertagande eller avlivande i vissa fall. SOU 1938:36, s. 6. Vidare föreslogs ändring av djurplågeristadgandet, 18 kap. 16 § strafflagen samt tillägg av en 17 § gällande förbud att handhava djur. SOU 1938:36, s. 19.

²⁵⁵ Motion AK 1935:130 om skärpning av straffet för djurplågeri, samt motion AK 1935:340 angående straffskärpning för djurplågeri.

²⁵⁶ Rskr. 1935:61, Bihang till riksdagens protokoll 1935. 14 Saml. Nr 55–61, s. 7.

²⁵⁷ SOU 1938:36, s. 5.

²⁵⁸ SOU 1938:36, s. 11.

statsmedel”, men även ”vid av staten, landsting eller kommun drivet sjukhus” samt ”vid av hushållningssällskap inrättat laboratorium.” Det ska vid försöken finnas en försöksledare som ansvarar för försökets genomförande.²⁵⁹ Utredningens 19 § stadgar att då någon annan än de i 18 § uppräknade institutionerna vill genomföra djurförsök, krävs medicinalstyrelsens tillstånd.²⁶⁰ Den 20 § innehåller bestämmelser om hur djuret ska behandlas under försökets genomförande.

Försök varom förmäles i 18 eller 19 § skall utföras så, att därvid använt djur tillfogas så litet lidande som försökets syfte medger. Innebär försöket operativt ingrepp av nämnvärd betydelse eller kan det eljest befaras medföra avsevärt lidande för djuret, skall detta dödas, så snart ändamålet med försöket uppnåtts, såvida icke de menliga verkningarna därav vid denna tidpunkt huvudsakligen upphört.

Utredningens föreslagna 20 § andra stycke innebär en särreglering för de s.k. varmblodiga djuren. Genomförande av sådana försök ska enligt utredningen endast få genomföras om försökets syfte är att undersöka och försöka förstå ”av något för vetenskapen okänt eller osäkert förhållande”. Gällande de varmblodiga djuren villkoras alltså försöksanvändningen. Vidare vill utredningen se en begränsning av i vilka situationer som varmblodiga djur får användas i undervisningssyfte samt övning av teknisk färdighet. I undervisning ska denna grupp av djur endast få användas om syftet med undervisningen inte kan nås på annat sätt, för övande av teknisk färdighet krävs att ”djuret genom bedövning försatts i medvetlöst tillstånd.”²⁶¹ En 25 § innehållande en bokföringsskyldighet för djurförsöksanvändning föreslås, men även den begränsad till att gälla varmblodiga djur.²⁶²

3.5.2 1944 års proposition

Efter den år 1938 genomförda utredningen dröjde efterföljande proposition; ett resultat av de omprioriteringar som justitiedepartementet tvingades till i och med andra världskriget.²⁶³

²⁵⁹ SOU 1938:36, s. 14.

²⁶⁰ SOU 1938:36, s. 14.

²⁶¹ SOU 1936:38, s. 14.

²⁶² SOU 1938:36, s. 15.

²⁶³ Alexius Borgström, 2009, s. 75–76. Alexius Borgström hänvisar till första lagutskottets utlåtande från 1942 där konstateras att arbetet med djurskyddslagstiftningen ”på grund av

I prop. 1944:43 konstaterar Departementschefen att de svenska bestämmelser som funnits till djurens skydd är otillräckliga.²⁶⁴ Fram till 1944 års djurskyddslag var det svenska rättsliga djurskyddet begränsat till djurplågeristadgandet, då placerat i 18 kap. 16 § strafflagen.²⁶⁵ Departementschefen efterfrågar ”grundläggande bestämmelser om djurens vård och behandling i allmänhet”, samt särskilda bestämmelser för viss specifik djuranvändning, varav ”levande djurs användning för vetenskapliga ändamål o.d.” anges.²⁶⁶

I lagförslaget anges tillämpningsområdet vara ”vård och behandling av husdjur och vilda djur som hållas i fångenskap”.²⁶⁷ Denna 1 § preciserar (någorlunda) vilka djur som omfattas.²⁶⁸ Lagrådet ansåg att uttrycket ”vilda djur” var något som borde undvikas ”då i fångenskap hållas djur som enligt gängse språkbruk icke pläga betecknas vara sig som husdjur eller som vilda djur”.²⁶⁹

I den speciella motiveringen om förslaget till lag om djurskydd införs en 1 § som stadgar lagens omfattningsområde; den gäller ”endast djur i människans vård, d.v.s. husdjur och vilda djur i fångenskap.”²⁷⁰ I propositionen uttalas även att djurskyddslagen är avsedd att vara en ramlag, med tillhörande föreskrifter om tillämpning och regler på detaljnivå.²⁷¹ Utredningsmannen har i sitt förslag blickat ut mot grannländerna och Europa. I dessa fall har lösningen ansetts vara rättslig reglering, och djurskyddslagstiftning har antagits.²⁷²

andra mera brådskande lagfrågor måst avbrytas” men att arbetet ”kommer att återupptas så snart förhållandena medgiva.” Första lagutskottets utlåtande 1942:49, s. 7.

²⁶⁴ Prop. 1944:43, s. 27.

²⁶⁵ Prop. 1944:43, s. 7.

²⁶⁶ Prop. 1944:43, s. 28.

²⁶⁷ Prop. 1944:43 s. 74.

²⁶⁸ Med någorlunda avser jag det faktum att någon närmare definition än ”husdjur” och ”vilda djur” inte ges. Det är, som diskuteras nedan i avsnitt 4.1 Djuren och djurskyddets hierarki, inte alla djur som är avsedda att omfattas av stadgandet.

²⁶⁹ Prop. 1944:43, s. 82.

²⁷⁰ Prop. 1944:43, s. 29.

²⁷¹ Prop. 1944:43, s. 13.

²⁷² Prop. 1944:43, s. 13.

3.5.3 1944 års djurskyddslag

I den slutliga lagen lyder att dess tillämpningsområde är ”vård och behandling av husdjur och av andra djur som hållas i fångenskap.”²⁷³ Vidare stadgas att sådana djur ska ”behandlas väl och såvitt möjligt skyddas mot lidande.”²⁷⁴ I lagen införs de första rättsliga bestämmelserna om reglering av djurförsök. Dessa placeras i 12 och 13 §§. Den 12 § i 1944 års djurskyddslag ges följande lydelse:

Djur må ej utan medicinalstyrelsens tillstånd användas för vetenskaplig forskning eller undervisning, sjukdomsdiagnos, framställning av läkemedel eller annat härmed jämförligt ändamål, därest användningen är förenad med operativt ingrepp, insprutning eller blodavtappning eller ock eljest medför ångest eller lidande för djuret. Konungen äger medgiva undantag från vad nu sagts med avseende å viss institution eller inrättning.²⁷⁵

Paragrafen ges även ett andra stycke som möjliggör för Konungen att meddela närmare bestämmelser om tillståndskravet.²⁷⁶ Lagens 13 § stadgar att vid användning av djur för vetenskapligt ändamål, det vill säga för någon av de i 12 § uppräknade användningarna, ”må ej större lidande tillfogas djuret än som är oundgängligt”. Vidare ställs krav på att djuret dödas efter försökets genomförande, om risk finns att djuret fortsatt utsätts för avsevärt lidande även efter försökets avslut.²⁷⁷

I enlighet med 12 § 1944 års djurskyddslag, meddelar Konungen vissa detaljföreskrifter. I 1944 års kungörelse stadgas undantag från tillståndsplikten för universiteten och högskolorna, samt forskningsinstitut, laboratorium eller sjukhus om dessa ”drives av staten, landsting eller stad, som ej deltagar i landsting, eller av hushållningssällskap.”²⁷⁸ Dessa behöver således inte medicinalstyrelsens tillstånd för att få genomföra vetenskapliga försök på djur. Vidare stadgas att försöken ska ske under överinseende från

²⁷³ 1 § 1944 års djurskyddslag (SFS 1944:219).

²⁷⁴ 2 § 1944 års djurskyddslag.

²⁷⁵ 12 § första stycket 1944 års djurskyddslag.

²⁷⁶ 12 § andra stycket 1944 års djurskyddslag.

²⁷⁷ 13 § 1944 års djurskyddslag.

²⁷⁸ 1 § första stycket 1944 års kungörelse. Svensk författningssamling 1944, s. 1701.

för institutionen ansvarig föreståndare.²⁷⁹ Användning av varmblodiga djur begränsas för undervisningssyfte om sådan användning innebär operativt ingrepp. Varmblodiga djur får då bara användas om så krävs för att syftet med användningen ska uppnås. Vidare ska varmblodiga djur bedövas, om så är möjligt utan att det strider med syftet med användningen.²⁸⁰ Bestämmelserna sanktioneras med dagsböter.²⁸¹

3.6 Sammanfattning

Vad som gjorde att frågan om djurförsökens reglering kom att resultera i lagstiftning 1944 är svår besvara entydigt. Jag identifierar följande faktorer som framträtt i materialet som bidragande till en sådan utveckling. Den vetenskapliga forskningens framväxt och det föreställda hotet om dess begränsning bidrog av vad jag kan uttyda som en försenande faktor till djurförsöksbestämmelsernas införande. Genomgående under perioden 1857 till 1944 har djurförsöken setts som en viktig del i forskningens framgång och kunskapsskapande. Uppgiften för lagstiftaren kom således att avse att stadga ett skydd för försöksdjuren, som samtidigt inte verkade alltför begränsande för forskningen. Det är fortsatt den avvägning som görs i gällande rätt.

Djurskyddsdebatten kom, enligt Dirke, att verka symboliskt för andra maktkamper i samhället.²⁸² I det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet var samhället i ständig och omfattande förändring politiskt, teknologiskt, kulturellt. Så gäller även lagstiftningen som ställdes inför helt nya utmaningar. Under perioden pågår en förskjutning från den liberala rättsstaten till den sociala välfärdsstaten. Det medför nya rättsområden av vilka sociallagstiftningen får stor påverkan på samhället. Sociallagstiftningen innebär också ett användande av rätten som ett instrument som kan ge medborgarna skydd. I denna förskjutning kan möjligtvis även grundläggande

²⁷⁹ 2 § 1944 års kungörelse. Vidare stadgar 2 § även fall där en sådan föreståndare kräver godkännande från medicinalstyrelsen.

²⁸⁰ 3 § 1944 års kungörelse.

²⁸¹ 10 § 1944 års kungörelse.

²⁸² Dirke, 2000, s. 57.

tankar och värderingar som stödjer behovet av djurskyddslagstiftningen hittas.

Det ligger förmodligen mycket i Alexius Borgströms konstaterande att anledningen till att 1944 års djurskyddslag kom att omfatta djurförsök, var att det vore konstigt att utelämna djurförsök när annan djuranvändning skulle regleras.²⁸³ I förarbetena kan uttydas en önskan från lagstiftarens håll att få en lösning på samtliga frågor gällande det rättsliga djurskyddet. Oavsett, så kan tidpunkten ge vidare information och förståelse till varför så skedde, och kanske framför allt varför bestämmelserna kom att utformas som de gjorde. Vetenskapens intåg och läkarprofessionens status kan ha spelat stor roll för att djurförsöksbestämmelserna kom att utformas som i stort sett villkorade. Djur ska inte utsättas för lidande, *om inte...*, djurförsök ska ske under bedövning, *om inte...* o.s.v. De som skulle bedöma frågan om undantagens tillämplighet var, fram till inrättandet av de djurförsöksetiska nämnderna, forskarna själva. 1979 flyttades således bedömningen delvis från praktikerna själva.

²⁸³ Alexius Borgström, 2009, s. 85.

4 Analys: synen på djur i lagstiftningen och i den rättsliga debatten

I kapitlet kommer förarbetena till djurförsöksbestämmelserna att undersökas vidare. Syftet med avsnittet är att analysera förarbetstexterna för att nå en djupare förståelse av lagstiftarens föreställningar och värderingar, men också de argument som framförts gällande djurförsök. Utgångspunkten är förarbetena till 1944 års djurskyddslag, men jag söker även längre utvecklingslinjer och låter argument från senare förarbetstexter framträda.

Lagstiftarens argumentation för införandet av rättslig reglering av djurförsök har analyserats utifrån kategorierna djuren och djurskyddets arthierarki, lidandet och allmännyttan samt svensk självbild. På så vis har en bild av lagstiftarens föreställningar och förförståelser ur vilka den djurförsöksbestämmelserna framträtt, kunnat skissas upp. Bilden som framträder är den av en lagstiftare som får balansera mellan de värdestrukturer som identifierats av Alexius Borgström. Å ena sidan krävs hänsyn till att djuren erhåller skydd, å andra sidan krävs forskningens fortsatta kunskapskapande.

4.1 Djuren och djurskyddets arthierarki

Att definiera vilka djur som ska omfattas av djurskyddet har varit en uppgift som lagstiftaren med svårighet försökt att lösa. I flertalet förarbeten hittas argumentation kring vilka djur som ansetts skyddsvärda och därmed omfattas av djurskyddslagstiftningen, medan andra djur fallit utanför tillämpningsområdet. Nedan följer en diskussion om förståelsen av »djur»,

vilka djur lagstiftaren ansett ska omfattas av det rättsliga djurskyddet, samt hur detta påverkat argumentationen kring djurförsök.²⁸⁴

När »djur» används i lagtext är begreppet ofta odefinierat, med vissa undantag.²⁸⁵ Ofta kan hittas en viss förklaring till vilka djur i till lagtexten tillhörande förarbeten, och när det gäller djurplågeri till viss del i praxis.²⁸⁶ I begreppet »djur» döljer sig rättens värderingar och synsätt, men också något som kanske kan kallas osäkerhet. Det är underförstått – både inom en rättslig kontext och i ett vidare samhällligt perspektiv – att vissa djur inte omfattas av den djurskyddshänsyn som stadgas i djurskyddslagstiftningen, men även att bland de djur som omfattas, så är vissa djur mer värda än andra. Vid tiden för införandet av 1944 års djurskyddslag uttalade utredningsmannen om begreppet »djur» att lagen inte borde innehålla en någon närmare beskrivning av vilka djur som avses. En generellt djurvänlig inställning till djur i allmänhet förklaras vara i samhällets intresse.²⁸⁷ Viss ledning ges dock för behandlingen av djur, och deras inbördes förhållande:

Det ligger dock utan särskilt stadgande i sakens natur, att varmblodiga djur i högre grad än kallblodiga böra behandlas med omtanke och välvilja samt att ryggradslösa djur jämväl i detta avseende måste sättas avsevärt lägre än de kallblodiga ryggradsdjuren.²⁸⁸

I citatet beskrivs en fallande skala, där vissa djur – i det här fallet tillhörande kategorin varmblodiga – anses mer skyddsvärda än kallblodiga djur och kallblodiga djur i sin tur mer skyddsvärda än ryggradslösa djur.²⁸⁹ Helena Striwing ställde sig från 1987 ”Hur långt ner i det zoologiska systemet

²⁸⁴ Synen på djur är kontextbunden och i ständig förändring. Forsman har belyst hur svårt vi, som människor, haft och fortsatt har att förhålla oss till djur: ”Vår syn på djur har varit och är allt annat än realistisk. Vi tyckt ha svårt att se djuren som de varelser de faktiskt är.” Det är viktigt poängtera att det gäller fortfarande. Dagens djursyn är svår att få grepp om, men det vore felaktigt att tro att djursynen är ”rätt” nu och var ”fel” då. Se Forsman, 1997, s. 55 ff.

²⁸⁵ I djurskyddsförordningen stadgas att följande djurklasser omfattas av krav på tillstånd och etiskt godkännande: däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur, fiskar, rundmunnar och bläckfiskar. 40 och 41 § djurskyddsförordningen.

²⁸⁶ Se Striwing, 1987, s. 155 ff. för en diskussion kring en utvidgning av begreppet djur i praxis.

²⁸⁷ SOU 1938:36, s. 73. I utredningen skrivs: ”Det synes emellertid i så hög grad ligga i samhällets intresse att inga djur utsätts för tanklös eller förråande behandling, att någon generell distinktion mellan högre och lägre djur icke bör göras i en djurskyddslag.” (s. 73).

²⁸⁸ SOU 1938:36, s. 73–74.

²⁸⁹ Alexius Borgström belyser att numera är kategoriseringen av djur i varmblodiga och kallblodiga inte något som används inom zoologin. Alexius Borgström, 2009, s. 84.

sträcker sig straffskyddet?” i förhållande till djurplågeristadgandet, och konstaterar att förarbetena inte ger ledning i frågan. Istället hänvisas bedömningsfrågorna till rättstillämparen.²⁹⁰ Rättstillämparen har enligt Striwing kommit att tillämpa en extensiv tolkning av begrepp såsom ”kreatur” och senare ”alla djur”.²⁹¹ Även Alexius Borgström, med hänvisning till Striwing, belyser frånvaron av klargöranden av vilka djur som omfattas, men konstaterar att gällande dagens djurskyddslagstiftning viss ledning ges av de djurklasser som omfattas av etiskt godkännande vid djurförsöksanvändning.²⁹²

Alexius Borgström beskriver synen på djur i SOU 1938:36, prop. 1944:43 och den tillhörande tillämpningskungörelsen (1944:771), som inordnad i en tydlig hierarki. Hierarkin skapas efter en föreställning om smärtekänslighet hos djur, med den mänskliga smärtupplevelsen som referenspunkt, och utan egentligt belägg. Således kom, menar Alexius Borgström, vissa djurklasser att anses mer smärtekänsliga och därför också mer skyddsvärda än andra. Detta medförde att apor hämnade högt upp i den arthierarki som Alexius Borgström beskriver, tillsammans med av människan högt värdesatta djur som katter, hundar och hästar.²⁹³ Alexius Borgström beskriver den ”arthierarkiska värdestrukturen” som ”otvetydigt inflytelserik.”²⁹⁴ De tidiga förarbeten innehåller inte något som tyder på ett ifrågasättande av att djur kan känna smärta och lidande, men vissa djur anses mer eller mindre känsliga. I SOU 1938:36 skrivs att djurförsöksverksamheten om möjligt bör använda ”okänsliga djur”. Med andra ord föreslås – om möjligt och syftet med försöket inte påverkas – att användningen av olika djur sker utefter föreställd smärtförmåelse. Det konstateras, i likhet med den fallande skala som presenterats ovan, att mest smärtekänsliga är däggdjur och fåglar medan de

²⁹⁰ Striwing, 1987, s. 155.

²⁹¹ Striwing, 1987, s. 155.

²⁹² ”På grundval av lagstiftningens krav på etisk förprovning av vissa djurs användande för vetenskapliga ändamål synes man idag kunna anta att däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur, fiskar och rundmunnar skall åtnjuta straffskydd”. Alexius Borgström, 1999, s. 978.

²⁹³ Alexius Borgström, 2009, s. 85–86.

²⁹⁴ Alexius Borgström, 2009, s. 86.

kallblodiga ryggradsdjuren beskrivs vara ”väsentligt okänsligare för smärtförmimmelser”.²⁹⁵

Det torde nämligen härutinnan förhålla sig så, att redan hos relativt högt stående kallblodiga djur förmågan till medveten smärtförmimelse är synnerligen ringa, ehuru väl det på grund av den livliga reflexverksamheten kan te sig som vore förhållandet det motsatta. Å andra sidan äro apor, hundar, katter och hästar känsligare för smärta än de flesta andra djur.²⁹⁶

Alexius Borgström diskuterar i förhållande till djurplågeribestämmelsen skyddsvärda djur och arthierarkisk djursyn. Vid bestämmelsens ändring 1907, från ”egna och andras kreatur” till ”djur”, innebar det införandet av ett ”generellt intrinsikalt synsätt”. Detta till trots, menar Alexius Borgström, var det ett arthierarkiskt synsätt som fick störst genomslag.²⁹⁷ Liknande spår kan hittas i argumentationen som föregick djurförsöksbestämmelserna. Så skriver t.ex. departementschefen i 1944 års proposition att en lagstadgad definition av vilka djur som ska omfattas inte är behövlig. Enligt departementschefen är det ”i sakens natur att lagens bestämmelser i allmänhet kunna vinna tillämpning endast å högre stående djur.”²⁹⁸ Utöver uppdelningen av djur som s.k. varmblodiga och kallblodiga, görs således här ytterligare en uppdelning i högre och lägre stående djur.²⁹⁹

Det är oundvikligen så att vissa djur anses skyddsvärda, vissa mer och ytterligare andra inte alls. I lagstiftarens argumentation kring det rättsliga djurskyddets omfattning och djurförsöksbestämmelserna döljer sig föreställningar och värderingar om djur. Det kan eventuellt verka banalt och självklart – gentemot alla djur kan inte hänsyn tas, och som Striwing exemplifierar har insekter generellt aldrig stått högt upp på listan³⁰⁰ – men det kan finnas ett värde i att medvetandegöra och belysa hur en sådan arthierarki konstrueras, även i lagstiftningen.

²⁹⁵ SOU 1938:36, s. 103.

²⁹⁶ SOU 1938:36, s. 103.

²⁹⁷ Alexius Borgström, 2009, s. 70–71.

²⁹⁸ Prop. 1944:43 s. 27.

²⁹⁹ Prop. 1944:43 s. 27.

³⁰⁰ Se Striwing, 1987, s. 158.

4.2 Lidandet och allmännyttan

Hur lidande ska definieras, vilket lidande som ska räknas och tas hänsyn till, och vilket lidande som djur utsätts för som ska legitimeras har diskuterats i de förarbeten som rör djurförsök. Som konstaterats av Striwing, är utgångspunkten för den svenska lagstiftningen att djur kan känna smärta och uppleva lidande.³⁰¹ Den senaste utredningen, SOU 2011:75, föreslår att lidande får en definition.³⁰²

Av nytta för allmänheten, det som anses vara ”angeläget från allmän synpunkt”, tenderar att vara det kunskapsskapande som den fria forskningen kan stå för. I prop. 2004/05:177 beskrivs vikten av ”grundläggande forskning” som ”förutsättning för samhällsutvecklingen”.³⁰³ Försöksdjursanvändningen anses nödvändig.³⁰⁴ Liknande resonemang hittas även i tidigare förarbeten. I prop. 1978/78:13 skrivs att ”djurförsöken ofta är oundgängliga inom den vetenskapliga forskningen, främst på det medicinska området”.³⁰⁵ I SOU 1938:36 beskrivs att uppfattningen om djurförsökens nödvändighet fått allmänt genomslag.³⁰⁶

De av utredningsmannen föreslagna åtgärderna innefattar bl.a. införande av tillståndskrav från Medicinalstyrelsen. Tillstånd ska inhämtas om ”levande djurs användande för vetenskapliga ändamål” ska företas. Till regeln fogas ett betydande undantag för ”universitet, högskolor och vissa andra uppräknade institutioner av mer eller mindre offentlig karaktär”.³⁰⁷ Vidare hittas också här början till den avvägning mellan nytta och lidande, som kommer att löpa som en röd tråd i djurförsöksbestämmelserna, i konstaterandet att ”djuret skall tillfogas så litet lidande som ändamålet medgiver”.³⁰⁸ Hur mycket lidande ett djur kan utsättas för beror därmed på

³⁰¹ Striwing, 1998, s. 46.

³⁰² SOU 2011:75 s. 97.

³⁰³ Prop. 2004/05: 177, s. 12.

³⁰⁴ Prop. 2004/05: 177, s. 12.

³⁰⁵ Prop. 1978/79:13, s. 15.

³⁰⁶ SOU 1938:36, s. 46–47.

³⁰⁷ Prop. 1944:43, s. 15.

³⁰⁸ Prop. 1944:43, s. 15.

vad ändamålet kräver. Den dubbelhet som identifierats av Diesen finns alltså att finna även i den första propositionen gällande djurskydd.³⁰⁹ Dubbelheten innebär att lagen oundvikligen bygger på en avvägning – ”såvitt möjligt” – och innebär ett legitimerande av de situationer när det anses omöjligt, eller önskvärt, att skydda djur mot lidande.

Alexius Borgström har i sin studie av djurförsöksetik identifierat två värdestrukturer inom rättsområdet djurskydd. Den ena värdestrukturen utgörs av vad Alexius Borgström kallar ”det rationella människonyttoförespråkande synsättet” och den andra identifierar hon såsom ”det moralisk-etiska djurskyddsförespråkande synsättet”. Dessa värdestrukturer framträder kanske allra tydligast i avvägningen mellan försökets allmännyttan och djurets lidande.³¹⁰ Kanske kan sägas att värdestrukturerna utgjort ramen för argumentationen, det är till dessa som argumentet måste förhålla sig. Ett exempel är hur styrelsen för Nordiska samfundet till bekämpande av det vetenskapliga djurplågeriet konstruerar sitt argument för införandet av djurförsöksregler. Styrelsen konstaterar att det vore ”ändamålslost att härvid ifrågasätta vivisektionens fullständiga förbudande”. Istället föreslås att någon form av reglering införs, så att ”de förutsättningar, under vilka vetenskapliga experiment på djur få företagas, bliva i lag fastställda.”³¹¹

Reglering av djurförsök har i viss mån framställts som en alltför långtgående begränsning av forskningens frihet, vissa argument kan därför sägas måla upp något av en hotbild mot vetenskapen. Vid införandet av djurförsöksbestämmelserna i 1944 års djurskyddslag kom således bedömningen om försökets nödvändighet att förläggas till forskarna själva. Alexius Borgström beskriver det ”totala tolkningsföreträde som de biomedicinska professionerna ansågs ha i sådana frågor”.³¹² I SOU 1938:36 skrivs således att huruvida ”vivisektion i det speciella fallet är nödvändig eller oumbärlig” är en bedömning för de medicinskt sakkunniga. Uppgiften ges till

³⁰⁹ Diesen, 2016, s. 35.

³¹⁰ Alexius Borgström, 2009, s. 69–70.

³¹¹ SOU 1938:36, s. 47.

³¹² Alexius Borgström, 2009, s. 84.

försöksledaren för det specifika försöket att bedöma undantagsbestämmelsernas tillämplighet.³¹³ 1944 års djurskyddslag innebar alltså en reglering, men inskränkningarna som görs är i egentlig mening rätt knappa; vad som kunnat medföra vissa begränsningar villkoras på så vis att jag har svårt att se att de kan medfört några egentliga praktiska skillnader.³¹⁴ Alexius Borgström belyser att 1944 års djurskyddslag innebar ”att forskningen underkastades ett externt regelsystem” men att detta i praktiken kom att bli ”tämligen innehållslöst”.³¹⁵ I SOU 1938:36 framhålls att själva syftet med bestämmelserna är lösa intressekonflikten mellan försöksdjurens lidande och djurförsökens allmännytt, det är däri deras värde identifieras,

Däremot synes det utredningsmannen vara av värde för den föreliggande intressekonflikten lösning, om man, där så är möjligt, söker reglera vivisektionen genom sådana föreskrifter, som utan att i nämnvärd grad inkräkta å vetenskapens frihet giva verksamma garantier mot onödigt djurplågeri.³¹⁶

Vidare konstateras att för de fall där syftet med ett försök kräver att djuret utsätts för svårt lidande, att djur som föreställs vara känsliga än andra används o.s.v. lämnas bedömningen till praktikerna själva. Oavsett vilka begränsningar som föreslås i djurskyddslagstiftningen, krävs att undantag formuleras så att försökets ledare har möjlighet att frånga dem.³¹⁷

Viljan att reglera praktiken kan från lagstiftarens håll sägas sträcka sig så långt att bestämmelser infördes, men dess tillämpning överläts åt praktikerna själva. Rolf Nygren har beskrivit som en generell trend inom rättsvetenskapen att överlåta åt de framväxande professionerna att själva stå för tillämpningen. Nygren menar att uppkomsten av nya professioner, ”som koloniserade nya fält som industri- och välfärdssamhället skapat”, innebar att juristernas roll flyttades alltmer till periferin. Rätten kom således mer att inriktas på ramlagstiftning.³¹⁸ Kanske kan paralleller här dras från Nygrens resonemang

³¹³ SOU 1938:36, s. 103 och 105.

³¹⁴ Jmf Alexius Borgström, 2009, s. 84.

³¹⁵ Alexius Borgström, 2009, s. 211.

³¹⁶ SOU 1938:36, s. 103.

³¹⁷ SOU 1938:36, s. 105.

³¹⁸ Nygren, Rolf, ”Rättshistoria och samhällsförändring”. I: *Rättshistoria i förändring: Olinska stiftelsen 50 år: ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997* (red. Kjell Å. Modéer), 2002, s. 80.

och användas på djurförsöksreglerna. I förarbetena till 1944 års djurskyddslag framträder en ovilja att alltför långtgående ingripa på vetenskapens område. Själva rättstillämpningen har förlagts hos andra än ordinarie rättstillämpare. Gällande djurförsök och de oundvikliga intresseavvägningar som området medför har praktikerna själva och senare de djurförsöksetiska nämnderna ansetts bättre lämpade att göra dessa bedömningar än ordinarie domstolsväsende.

Vad som är att anse som lidande är i någon mån förhandlingsbart utifrån premisser som inte enbart berör smärta hos djuret; även andra argument kan hittas i förarbetena om frågan vad som är lidande och vad som inte är det. Alexius Borgström menar att lydelsen att djur ”såvitt möjligt skyddas mot lidande” i prop. 1944:43 föreslagna 2 §, innebar ett djurskydd som implicit inskränktes, som innebär en intresseavvägning. Djurhållares ansvar blev på så vis ”inte konstadsindifferent” enligt Alexius Borgström, utan likt djurplågeristadgandet – kanske kan sägas likt *all* djuranvändning – läggs djurskyddet i ena vågskålen och ”människors ekonomiska och livskvalitativa intressen” i den andra.³¹⁹ Hur en sådan avvägning infördes även i andra av de föreslagna bestämmelserna exemplifierar Alexius Borgström med 1944 års djurskyddslags 11 § där djurhållarens ansvar att se till att djuret i fråga fick adekvat veterinärvård när behandlingen krävde det, villkorades. Veterinär skulle enligt paragrafen tillkallas, om detta inte medförde ”oskäligen kostnad” eller ”vålla[r] tidsutdräkt som äventyrar ändamålet med behandlingen”.³²⁰

Ett annat exempel, vid sidan om vivisektionsfrågan men givande för förståelsen av lidandebegreppet, är diskussionen om kupering av hästar som förs i prop. 1921:6. Argumentationen som förs består i ett konstaterande att kupering av hästsvansar medför smärta för djuret, dels vid själva stymningen /operationen, dels vidare olägenhet för djuret i och med att ingreppet försvårar för hästen att jaga bort flugor och liknande. Detta verkar inte bestridas i

³¹⁹ Alexius Borgström, 2009, s. 78.

³²⁰ Alexius Borgström, 2009, s. 78 not 191. För nuvarande regleras i 9 § djurskyddslagen att djur vid behov ska få den vård som krävs, om djuret inte är så svårt skadat eller sjukt att situationen kräver att djuret avlivas omedelbart.

någons större utsträckning. Argumentation förs vidare om ingreppets berättigande; om ingreppet görs av vad som kallas ”lyx- och modeändamål” så kan det inte rättfärdigas utan bör falla under vad som är att anse ”uppenbar grymhet”. I motsats till ”lyx- och modeändamål”, som inte är legitima, argumenteras för praktiska skäl som legitimerar ingreppet. Sådana praktiska skäl är att då svanskupering är en utbred praktik, riskerar en omfattning av djurplågeribestämmelsen att skada den svenska hästaveln, vilket jag läser som i grunden ett ekonomiskt skäl.³²¹ Liknande diskussion återkommer i SOU 1938:36. Frågan som kom att debatteras avsåg återigen huruvida kupering skulle förbjudas eller inte. Departementschefen uttalade att ”[k]upering av hästsvansar för tillgodoseende av blotta lyx- och modehänsyn är obefogad”, men går vidare med att konstatera att ”åtgärden kan bli befogad i den mån den fortfarande uppbäres av ett allmänt avelsintresse.”³²² Uppgiften enligt departementschefen blir för rättstillämparen att ”anpassa sig till åskådningen i livet självt.”³²³

4.3 Svensk självbild

I förarbeten till 1944 års djurskyddslag poängteras gärna det svenska folket såsom särskilt djurvänligt.³²⁴ Liknande resonemang användes bl.a. av den engelska djurskyddsrelsen. Cserhalmi skriver om Harriet Ritvos forskning, som identifierar sammankopplandet av djurvänlighet och engelsmannen av retoriska skäl; djurvänlighet gjordes alltså något tillhörande en engelsk nationalkaraktär.³²⁵

I de till propositionen inhämtade yttranden uttalades bl.a. följande: Medicinalstyrelsen ”finner en ny lagstiftning i ämnet synnerligen befogad”;

³²¹ Prop. 1921:6, s. 15 och 19.

³²² SOU 1938:26, s. 42.

³²³ SOU 1938:26, s. 42.

³²⁴ Jag tycker mig även se spår av en sådan självbild i SOU 2011:75. I utredningen konstateras att Sverige var sist ut bland de Skandinaviska länderna att anta en djurskyddslag, men går snabbt vidare med att poängtera att det fanns andra detaljföreskrifter på djurskyddets område även vid den tiden. SOU 2011:75, s. 197.

³²⁵ Cserhalmi, 2004, s. 23.

Länsstyrelsen i Stockholms län pekar på den rättsliga utvecklingen på djurskyddets område i de nordiska grannländerna såväl som i ett flertal europeiska länder och menar lagstiftning vara ”icke blott önskligt utan även behövt”; Förvaltningsutskottet i Göteborgs och Bohus läns hushållningssällskap pekar på behov av kompletterande ”effektiv upplysningsverksamhet” vid sidan av lagstiftning.³²⁶ Veterinärhögskolans lärarekollegium menar att lagförslaget ”uttryckte en god, svensk uppfattning om hur djur bör behandlas”; Länsveterinären i Gävleborgs län kallar lagen ”efterlängtd” men poängterar vikten av att djurskyddslagen inkräktar och begränsar sådant djuranvändande som följer av ”det praktiska livets krav”.³²⁷ Även de svenska djurskyddsföreningarnas centralförbund och svenska allmänna djurskyddsföreningen yttrar sig i ärendet med både tacksamhet och viss oro. De efterfrågar mer långtgående bestämmelser.³²⁸

De remissinstanser som motsätter sig införandet av en djurskyddslag menar att en sådan är ”obehövt eller alltför långt gående.”³²⁹ Lantbruksstyrelsen instämmer med ”vad utredningsmannen anfört angående svenskarnas allmänna djurvänlighet” och menar på att de förslagna bestämmelsernas ”icke skulle vara erforderliga.”³³⁰ Hallands hushållningssällskaps förvaltningsutskott föreslår utbildning istället för lagstiftning och Riksförbundet för landsbygdens folk poängterar Sveriges särställning när det gäller djurvård.³³¹

Även uppfattningen att det i Sverige inte förekom så många djurförsök, samt att de djurförsöken som genomfördes skedde under så djurvänliga former som möjligt framkommer i debatten om vivisektionens reglering. En tillståndsplikt förklaras t.ex. vara onödig av första lagutskottet, eftersom alla som utför vivisektioner i Sverige ändå skulle få ett sådant.³³²

³²⁶ Prop. 1944:43, s. 18 f.

³²⁷ Prop. 1944:43, s. 19.

³²⁸ Prop. 1944:43, s. 20.

³²⁹ Prop. 1944:43, s. 20.

³³⁰ Prop. 1944:43, s. 20.

³³¹ Prop. 1944:43, s. 20.

³³² SOU 1938:36, s. 47. Lagutskottet yttrar: ”Beträffande frågan om kontroll över densamma torde i vårt land vivisektionen knappast utövas i andra fall än där efter eventuellt införande

Argumentationens grund blir således att utifrån den självbild som presenteras görs lagstiftning överflödig. Användningen av kloroform beskrivs vidare som en garanti mot onödigt lidande.³³³ Kanske kan sägas att för att sammanfatta de argument som framfördes mot införande av djurförsöksbestämmelser, att de antingen formulerades som att den fria vetenskapen var hotad, att lagstiftningen överhuvudtaget inte behövdes samt en illvilja mot den 'sentimentalitet' som visades gentemot djuren.

Utredningsmannens förslag innehåller en beskrivning att den i Sverige rådande uppfattningen om djurvänlighet. Avsaknaden av djurvänlighet, menar utredningsmannen, utgör tecken på "karaktärsegenskaper, som vi icke anse få förefinnas hos en fullödig människa och medborgare."³³⁴ Således kopplas djurvänlighet till en föreställd »svenskhets» men även till vad som anses vara godhet och mänsklighet. Bilden av »djurvänliga svenskar» har levt kvar även i senare förarbeten. I prop. 1987/88:93 skrivs,

I vårt land har djurskyddet en bred och djup förankring i människors medvetande. Som en viktig del i vårt kulturarv ingår att djur skall garanteras skydd. Vår djurskyddslag från år 1944 bygger på denna grundprincip.³³⁵

Citatet har uppmärksammat av bl.a. Dirke och Cserhalmi. Cserhalmi beskriver hur citatet för fram idén om svenskarnas djurvänlighet verkar identitetsskapande.³³⁶ Dirke beskriver hur djurvänligheten ges etiketten "kulturellt arv".³³⁷ Vidare skriver Dirke, att när djurskyddsidén fått fäste, "när den väl planterats i Sverige" konstruerades den som "en del av nationens självbild".³³⁸ Även Svärd identifierar hur djurskyddstankens etablering sammanvävts med ett skapande av nationen Sverige.³³⁹

av exempelvis tillståndsvång sådant tillstånd skulle meddelas." Se även SOU 1938:36 s. 103 f.

³³³ SOU 1938:36, s. 47.

³³⁴ SOU 1938:36, s. 69.

³³⁵ Prop. 1987/88:93, s. 14.

³³⁶ Cserhalmi, 2004, s. 41.

³³⁷ Dirke, 2000, s. 4.

³³⁸ Dirke, 2000, s. 290.

³³⁹ Svärd, 2015, s. 337.

Argumenten som speglar en svensk självbild framträder kanske främst vid diskussion om det generella djurskyddet, snarare än de specifika djurförsöksbestämmelserna. Så kan till exempel ses i de remissyttranden som redogörs för i prop. 1944:43 där ett flertal yttranden avser den föreslagna lagstiftningen vara ”obehövlig eller alltför långt gående.”³⁴⁰ Flera är av uppfattningen att en sådan lagstiftning inte behövs. Länsstyrelsen Malmöhus är istället orolig för att ”handlingar, som tidigare ansetts såsom helt naturliga och ändamålsenliga, helt plötsligt förbjudas med straffhot.”³⁴¹ Länsstyrelsen eftersöker vidare ”en skälig avvägning sker mellan de intressen, som stå på spel”.³⁴²

Utredningsmannen har i sitt förslag identifierat att behandlingen av de svenska djuren kommit att förbättras och att två faktorer kan sägas vara bakomliggande orsak. Den första av dessa sägs vara det stigande välståndet, men den andra faktorn, som är av större intresse i det här sammanhanget, är ”den andliga kulturens utveckling”. Enligt utredningsmannen har den andliga utvecklingen inneburit ett större genomslag hos befolkningen av insikten att ”dålig behandling av djur, vare sig tama eller vilda, vore oförenlig med sann mänsklighet”.³⁴³ Till viss del verkar lagstiftningsförslaget motiveras både av det faktum att rätten ska motsvara den allmänna rättsuppfattningen och att den ska ”motverka förekommande olämpliga seder och bruk i fråga om djurens behandling” men också ”i övrigt påverkade [påverka] den allmänna opinionen till ett humanare handhavande av djur”.³⁴⁴

Något som den svenska lagstiftaren hade att förhålla sig till var även lagstiftningen på djurskyddets område i de andra nordiska länderna. I Danmark hade en djurskyddslag antagits 1916.³⁴⁵ Den finska djurskyddslagen instiftades 1934.³⁴⁶ Jag identifierar dessa andra länders lagstiftning som en

³⁴⁰ Prop. 1944:43, s. 20.

³⁴¹ Prop. 1944:43, s. 22.

³⁴² Prop. 1944:43, s. 21.

³⁴³ Prop. 1944:43, s. 12.

³⁴⁴ Prop. 1944:43, s. 13.

³⁴⁵ FLU 1935:13, s. 5.

³⁴⁶ FLU 1935:13, s. 6.

bidragande faktor till den svenska lagstiftningens införande. Vid tillsättandet av 1938 års utredning, konstaterar första lagutskottet efter en komparativ utblick att nya åtgärder presenterats i andra länders rättssystem för att säkra djurens väl och skydd. Första lagutskottet skriver vidare att sådan lagstiftning möjliggör ”att leda det allmänna tankesättet i förevarande ämne in på nya banor.”³⁴⁷ Första lagutskottet går vidare och konstaterar att ”även hos oss” far djur illa och hänvisar särskilt till det onödiga lidande som husdjur ”på talrika orter” utsätts för.³⁴⁸

³⁴⁷ FLU 1935:13, s. 8.

³⁴⁸ Här ges exempel på hur den illegitima behandlingen av djur placeras utanför det stadslevande borgerskapet. Första lagutskottet konstaterar att som ett resultat av ”inrotade seder och bruk” utsätts djur för onödigt lidande: ”Ej sällan hållas djuren instängda i mörka och osunda stall, svältfödas eller misskötas på annat sätt.” FLU 1935:13, s. 8–9.

5 Avslutande synpunkter

Djurskyddet verkar på en och samma gång vara sprunget ur, om inte annat en önskan, om naturvetenskaplighet och vakt om samhällsmoralens ställning. Det är ett nystan av olika tankegångar, (någorlunda) filosofiska resonemang, kristna värderingar (i den svenska debatten), vad Karlbom kallar ”biologisk romantik”, ett kultur-vurm som vid sekelskiftet omvänds till ett natur-vurm, och 1900-talets modevetenskap, naturvetenskapen. Kanske kan nystanet sägas bli än mer till ett trassel när också den rättsliga kontexten introduceras. En rätt, som under tidigt 1900-tal söker vetenskaplighet, sanning och objektivitet. I dag, när dessa värden ifrågasatts och problematiserats under en längre tid, är rätten inte längre på samma sätt rättspositivistisk, men fortsatt omgärdas praktiken djurförsök av samma frågor som då. *Vad* ska djur få användas till? *Hur* ska de få användas? *Vad* är *lidande*? Finns det alternativa metoder? Hur ska rätten reglera vetenskapen? Är vetenskapen då fri eller hotas denna frihet?

Under 1900-talets första decennier kan en ökning av lagstiftning med syfte att uppnå social rättvisa och bättre levnadsförhållanden identifieras. I skiftningen den liberala rättsstaten – välfärdsstaten kan också en hittas grogrund för att rättslig reglering ska skydda och värna om, i det här fallet även djuren. Kanske, inledes denna skiftning redan vid industrialiseringens första genomslag, när, liksom Anners beskrivit, rättsordningens fokus flyttade från fredsbevarande till resursfördelning. Nya rättsområden uppstod, som socialrätt, men också omfattande reformer genomfördes på arbetsrättens, familjerättens och arvsrättens områden. Den svenska samhällets demokratisering utvecklades i och med rösträttsreformen. Den ”konservativa motkraften” som Modéer valt att kalla den³⁴⁹, verkar sakta men säkert givit med sig; den ”sega rättskulturen” luckrades således upp allteftersom.

³⁴⁹ Se Modéer, 2009, s. 62–63.

I det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets många maktkamper – liberalism/konservatism, upplysningens revolutioner/romantikens tillbakablickande – men också nationalstatens framväxt, industrialiseringens samhällsomdanande effekter, arbetarrörelsen, kvinnorörelsen, för att nämna några, kan djurskyddsdebatten och djurförsöksdebatten kommit att symbolisera element i just dessa andra maktkamper. Djurskydds- och vivisektionsfrågan kom därmed att dölja andra konflikter, vilket verkat försvårande och försenande för det rättsliga djurskyddet i sig.

Den ökade sekulariseringen kan sägas inneburet att nya roller uppkommit för rätten; när det religiösa regelverket alltmer försvann från det offentliga och politiska rummet, kan lagstiftningen kommit att ta vissa av de föregående systemets uppgifter. Fokus flyttade från religionen som tidigare ansvarat för ett moralens regelsystem, och kanske hamnade delar av dessa uppgifter på lagstiftarens bord. Det ökande läskunnigheten i Sverige innebar, som Anners påpekat, att lagar kom att i högre utsträckning än tidigare verka som samhällsstyrande instrument. Lagarnas byggstenar, orden / texten, kunde nu läsas av flertalet. Införandet av tvåkammarriksdagen innebar ett formellt fränsteg från den tydliga ståndsuppdelning som tidigare rådde, både i riksdagen och ute i samhällslivet. Någon verklig representation för folket kom, som tidigare berörts, inte denna representationsreform 1866 att medföra.

Praktiken djurförsök har visat sig regleras med svårighet. För lagstiftaren har det inneburet en balansgång där mycket har stått på spel. Den fria vetenskapen och Sveriges föreställda djurvänliga självbild, men också andra kamper som möjligtvis förlades på djurskyddets område. Djurskyddet användes både från liberalt och konservativt håll, som ett sätt att föreslå reformer i samhället, men också för att hålla vakt om det som varit. Som argumenterats av Dirke, innebar djurfrågans dubbla natur att djurskyddet kunde appellera mot både en konservativ och en liberal världssyn; som ett ”utopiskt drag” eller ”fungera konserverande”.³⁵⁰ Som ett sätt att uppfylla humanismens idéer eller som att

³⁵⁰ Dirke, 2000, s. 123–125.

värna om den kristna kärlekstanken, ett sätt att sätta läkarvetenskapen på plats och stävja / kontrollera deras kunskapsanspråk. Att låta moralen sätta ramar för vetenskapen som verkar setts som närmast en okontrollerbar naturkraft, ett samhällshot. Andra såg (natur-)vetenskapen som framtiden, som det nödvändiga medlet för att nå mer kunskap. Samtidigt formulerades dess anspråk i termer av ”nödvändigt ont”.

Den implicita avvägningen som byggts in i djurskyddslagen enligt Diesen, blir explicit i fallet med djurförsök. Lidandet ska bedömas vara nödvändigt i förhållande till försökets angelägenhet från allmän synpunkt. Bedömningen som sedan 1979 lagts på de regionala djurförsöksetiska nämnderna har fått kritik för att i det närmaste låta alla ansökningar gå igenom. Djurskyddslagen gav också, som flera av de nämnda forskarna identifierat, legitimitet till viss djuranvändning, illegitimitet åt annan. Det möjliggör för viss sorts djuranvändning att fortsätta, om än inte alltid utan att ifrågasättas. Vilka anspråk samhället och vi människor kan ha på andra djur är en debatt som pyr och med jämna mellanrum blossar upp. I dessa diskussioner, likt Svärd identifierat i 1880-talets riksdagsdebatter om vivisektionen, väljer både förespråkare och motståndare (ofta) att hålla sig inom ramen att *djuranvändning i sig* är i grunden normalt och ett legitimt anspråk. Det är viss djuranvändning som ska utskiljas såsom onormal, illegitim och skadlig för djuret.³⁵¹

Det etiska godkännande som sedan 1979 års införande av djurförsöksetiska nämnder lagts på en nämnd, sammansatt för att vara de som lämpligen beslutar i frågan om ett djurförsök är angeläget från allmän synpunkt och i så fall även legitimerar det lidande som det medför djuret, kan möjligtvis haft något av en dubbel effekt. Avvägningens kvalitet kan de facto ökat, vilket kan medföra att djurs lidande begränsas till det nödvändiga – med andra ord att

³⁵¹ Jmf. hur ekologisk djurhållning ofta görs till legitim och ”god” djuranvändning, medan icke-ekologisk djurhållning ses som ”dålig” djuranvändning, eller i alla fall sämre djuranvändning, utan att djuranvändningen *i sig* ifrågasätts. Jämförelsen syftar endast till att belysa hur diskussionen förs, inte att ge svar på vad som *borde* vara legitimt kontra illegitimt djuranvändning. Inom ramen för debatten – d.v.s. den debatten som inte får epitetet absurd – håller sig debattörerna generellt inom dessa förutbestämda ramar.

nämndens beslut uppfyller avvägningens syfte – men det etiska godkännandet kan medföra legitimitet som leder till svårigheter att ifrågasätta detsamma. Det etiska godkännandet medför en stämpel av att försöket är godkänt, viktigt och nödvändigt, men kanske resulterar det också att det blir svårare att föra en diskussion om så verkligen är fallet.

Djurförsök, hur det ska regleras, i vilka fall metoden ska få användas, vad som är angeläget från allmän synpunkt, vad som ska anses »onödigt lidande» och vad som är nödvändigt lidande är alla svåra frågor. Den svenska regleringen i 1944 års djurskyddslag gjorde bedömningen att viss rättslig reglering behövs, att den som är bäst lämpad att avgöra huruvida försöket är angeläget och inte utsätter djuret för »onödigt lidande» är den som själv utför försöket, samt att tillståndskrav ska inhämtas från Medicinalstyrelsen.³⁵² Tillståndet ska numera inhämtas från Jordbruksverket, och det etiska godkännandet har flyttats från forskaren alternativt forskningsinstitutionerna själva till en djurförsöksetisk nämnd, bestående av både praktiker och lekmän bland ledamöterna.

1900-talet kan vidare förklaras vara naturvetenskapens århundrande. När naturvetenskapen såg som svaret, framtiden och sanningen har också argumenten om djurförsöken kommit att anpassas efter ett sådant paradig. Idag har naturvetenskapens påstådda objektivitet och sanningsanspråk alltmer kommit att studeras under lupp. Frågan om djurförsök har i stort konstruerats på samma sätt nu som då, 2017 som 1880, men intressant är att då frågan om genteknik, hybriddjur och bioteknik med naturvetenskapens framsteg uppkommit har argument med religiösa undertoner återuppstått. På så vis kanske en återgång till en diskussion om det föreställt »naturliga», människans plats i ett ekosystem, men också en ställningstagande för vilka medel som kunskapsanspråket får använda, sägas återvända till djurförsöksdebatten.

³⁵² Ett flertal institutioner undantogs från tillståndskravet, 12 § 1944 års djurskyddslag.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Sverige

Utredningsbetänkanden

- SOU 1938:36 Betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning
- SOU 1998:75 Djurförsök: betänkande av 1997 års utredning om alternativa metoder till djurförsök och försöksdjursanvändningens omfattning i framtiden m.m.
- SOU 2002:86 Etisk prövning av djurförsök. Delbetänkande av djurförsöksetiska utredningen.
- SOU 2003:107 Etisk prövning av djurförsök: genteknik och bioteknik på djur. Slutbetänkande av Djurförsöksetiska utredningen.
- SOU 2011:75 Ny djurskyddslag.

Propositioner och regeringsskrivelser

- Prop. 1921:6 Förslag till lag om ändrad lydelse av 18 kap. 16 § strafflagen m.m.
- Prop. 1944:43 Förslag till lag om djurskydd m.m.
- Prop. 1972:122 Förslag till lag om ändring i brottsbalken.
- Prop. 1978/79:13 Om ändringar i lagen (1944:219) om djurskydd, m.m.
- Prop. 1987/88:93 Om djurskyddslag, m.m.
- Prop. 2004/05:177 Etisk prövning av djurförsök m.m.
- Prop. 2011/12:138 Förslag till lag om ändring i djurskyddslagen (1988:534)
- Prop. 2013/14:41 Ändringar i djurskyddslagen.

Rskr. 1881:32 Riksdagens underdåniga Skrifvelse, angående ifrågasatta lagbestämmelser rörande s. k. vivisektion.

Rskr. 1935:61 Riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av väckta motioner angående djurplågeri.

Övrigt riksdagstryck

Myndighetsföreskrifter

SJVFS 2015:38 Föreskrifter om ändring i Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd (SJVFS 2012:26) om försöksdjur; Saknr L 150.

Motioner

Första kammaren

FK 1918:55 Motion i Första kammaren 1918 Nr 55, av herr Wavrinsky, *om åstadkommande av offentlighet vid vetenskaplig experiment på levande djur å vissa läro- eller forskningsanstalter*. Bih. till Riksd. Prot. 1918. 3 Saml. 22 Häft. Nr 54–56.

FK 1934:12 Motion i Första kammaren 1934 Nr 12, av herr Linhagen, *om djurskydd*. Bih. till Riksd. Prot. 1934. 3 Saml. Nr 12.

Andra kammaren

AK 1881:100 Motion i Andra kammaren 1881 N:o 100, af Herr Arfwedson, *om utfärdande af en lag till vivisektionens inskränkning*. Bih. till Riksd. Prot. 1881. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 13 Häft.

AK 1884:72 Motion i Andra kammaren 1884 N:o 72, af Herr Grefve C. M. Björnstjerna, *om utarbetande af en lag i fråga om plågsamma försöks anställande på levande djur i och för vetenskapliga ändamål*. Bih. till Riksd. Prot. 1884. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 13 Häft.

AK 1888:88 Motion i Andra kammaren 1888 N:o 88, af Herr Chr. K. Anjou, *om antagande af en lag till inskränkande af s. k. vivisektioner*. Bih. till Riksd. Prot. 1888. 1 Saml. 2 Afd. 2 Band. 16 Häft.

- AK 1900:143 Motion i Andra kammaren 1900 N
- AK 1918:144 Motion i Andra kammaren 1918 Nr 114 av herr Berg, *om skrivelse till Kungl. Maj:t angående lagstiftning, innefattande vissa villkor för rättighet att utföra vetenskapliga experiment på levande djur vid icke statsunderstödda läro- och forskningsanstalter*. Bih. till Riksd. Prot. 1918. 4 Saml. 39 Häft. Nr 114–115.
- AK 1935:130 Motion i Andra kammaren 1935 Nr 130 av herr Hansson, *om skärpning av straffet för djurplågeri*. Bih. till Riksd. Prot. 1935. 4 Saml. Nr 127–133.
- AK 1935:340 Motion i Andra kammaren 1935 Nr 340 av fru Eklund och fru Gustafson, *angående straffskärpning för djurplågeri*. Bih. till Riksd. Prot. 1935. 4 Saml. Nr 339–346.

Första lagutskottets utlåtande

- FLU 1934:34 *Utlåtande i anledning av väckta motioner om ändring i 18 kap. 16 § strafflagen m.m.* Bih. till Riksd. Prot. 1934. 9 Saml. 1 Avd. Nr 34–35.
- FLU 1935:13 *Utlåtande i anledning av väckta motioner angående djurplågeri*. Bih. till Riksd. Prot. 1935. 9 Saml. 1 Avd. Nr 13–14.
- FLU 1942:49 *Utlåtande i anledning av väckt motion angående genomförande av en djurskyddslagstiftning*. Bih. till Riksd. Proto. 1942. 9 Saml. 1 Avd. Nr. 49.

Elektroniska källor

Lagkommentar till djurskyddslag (1988:534): Karnov internt, djurskyddslag (1988:534) Senast hämtad: 2017-02-20.

Litteratur

Alexius Borgström, Katarina, ”Argument för och emot inrättandet av en Djurombudsman”, SvJT 1999, s. 968–986.

Alexius Borgström, Katarina, *Djuren, läkarna och lagen: en rättslig studie om djurförsöksetik*, Iustus, Uppsala, 2009.

Anners, Erik, *Den europeiska rättens historia 2*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1980.

Cserhalmi, Niklas, *Djuromsorg och djurmisshandel 1860-1925: synen på lantbrukets djur och djurplågeri i övergången mellan bonde- och industrisamhälle*, Gidlund, Diss. Uppsala : Sveriges lantbruksuniversitet, 2004, Möklinta, 2004.

Dahlgren, Stellan & Florén, Anders, *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund, 1996.

Diesen, Eva, *Djurens juridik*, 1 uppl. Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Dirke, Karin, *De värnlösa vännerna: [den svenska djurskydds rörelsen 1875-1920]*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 2000.

Forsman, Birgitta, *Djurförsök: forskningsetik, politik, epistemologi : en vetenskapsteoretisk kontextualisering = [Animal experimentation] : [research ethics, politics, epistemology] : [a contextualisation]*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Göteborg : Univ., Stockholm, 1992.

Forsman, Birgitta, *Forskningsetik: en introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 1997.

Gräns, Minna, "Användningen av andra vetenskaper". I: *Juridisk metodlära (red. Fredric Korling & Mauro Zamboni)*, Studentlitteratur, Lund, 2013.

Haraldsson, Desirée, *Skydda vår natur! Svenska Naturskyddsföreningens framväxt och tidiga utveckling*, Lund University Press, Diss. Lund : Univ., Lund, 1987.

Häthén, Christian & Nilsén, Per, *Svensk historisk lagbok: rättshistoriska källtexter*, Studentlitteratur, Lund, 2004.

Häthén, Christian, *Stat och straff: rättshistoriska perspektiv*, 2., [uppd.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.

Ibbetson, David, "Comparative legal history: a methodology". I: *Making legal history: approaches and methodologies (red. Anthony Musson & Chantal Stebbings)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5., [utök.] uppl., Liber, Malmö, 2011.

Karlbom, Rolf, "Juridik och ekologisk balans – djurplågeri i svensk rättshistoria", SvJT 1085 s. 782–789.

Klami, Hannu Tapani, *Sanningen om rätten: rättsfilosofins historia från antiken till våra dagar*, Iustus, Uppsala, 1990.

Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod". I: *Juridisk metodlära* (red. Fredric Korling & Mauro Zamboni), Studentlitteratur, Lund, 2013.

Modéer, Kjell Å., *Historiska rättskällor i konflikt: en introduktion i rättshistoria*, 3., [omarb. och uppdaterade] uppl., Santéus, Stockholm, 2010.

Modéer, Kjell Å., *Juristernas nära förflutna: rättskulturer i förändring*, Santéus, Stockholm, 2009.

Munktell, Henrik, *Det svenska rättsarvet*, Bonnier, Stockholm, 1944.

Nygren, Rolf, "Rättshistoria och samhällsförändring". I: *Rättshistoria i förändring: Olinska stiftelsen 50 år: ett internationellt symposium i Stockholm den 19–21 november 1997* (red. Kjell Å. Modéer), Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 2002.

Olsen, Lena, "Rättsvetenskapliga perspektiv", SvJT 2004, s. 105–145.

Peterson, Claes, "»Genom rättshistorien, utöver rättshistorien.« Ett inlägg om rättshistorieämnets uppgift i juristutbildningen". I: *Rättshistoria i förändring: Olinska stiftelsen 50 år: ett internationellt symposium i Stockholm den 19-21 november 1997* (red. Kjell Å. Modéer), Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 2002.

Robinson, O. F., Ferguson, T. D. & Gordon, William M., *European legal history: sources and institutions*, 3. uppl., Butterworth, London, 2000.

Rydström, Jens & Tjeder, David, *Kvinnor, män och alla andra: en svensk genushistoria*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2009.

Striwing, Helena, *Djurplågeri: en studie i lagstiftning och rättsfall*, Nordstedt, Stockholm, 1987.

Striwing, Helena, *Djur som brottsoffer*, Nya Doxa, Nora, 1998.

Svärd, Per-Anders, *Problem Animals: A Critical Genealogy of Animal Cruelty and Animal Welfare in Swedish Politics 1844-1944*, Department of Political Science, Stockholm University, Diss. Stockholm, 2015 [Elektronisk resurs].

Träskman, Per Ole, "Vad kan vi återbruka i kriminalvetenskaperna av svunna tiders straffrätt? En granskning av den rättshistoriska forskningen och den moderna kriminalvetenskapen". I: *Rättshistoria i förändring: Olinska stiftelsen 50 år: ett internationellt symposium i Stockholm den 19-21 november 1997* (red. Kjell Å. Modéer), Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 2002.

Valguarnera, Filippo, "Den komparativa metoden". I: *Juridisk metodlära* (red. Fredric Korling & Mauro Zamboni), 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013.